

Jordi Pàmias

—

per Miquel M. Gibert

dos mil divuit

ELC

Retrats. Núm. 32

Jordi Pàmias

—

**per Miquel
M. Gibert**

Retrats. Núm. 32

Jordi Pàmias, proves d'imatge

Un record molt present	7
La poesia de Jordi Pàmias: una apassionada i perfecta discreció	12
L'aprenent de poeta	19
Amb l'ofici après	25
El mestre	32
L'altra literatura de Jordi Pàmias (Notes sobre la prosa)	44
Sobre una peça teatral	45
En la mort d'un jove	51
Aspectes de <i>Quadern de tres estius</i>	53
Unes cartes	58
Epíleg	67
Jordi Pàmias en onze poemes	73
Bibliografia de Jordi Pàmias	89
Bibliografia sobre Jordi Pàmias (selecció)	93
Webgrafia sobre Jordi Pàmias	102
Reconeixements	103

Un record molt present

Entre tants i tants records de gairebé quaranta anys d'amistat amb en Jordi Pàmias –l'edat atorga aquests privilegis–, ara en vull recordar dos que tinc en un lloc molt destacat de la memòria i que m'agradaria que mai no se n'esborressin.

Era un dia de començaments d'octubre de mil nou-cents setanta-quatre, a l'actual Institut Màrius Torres, de Lleida –llavors es deia Instituto Nacional de Enseñanza Media (Masculino), una denominació que, per òbvia, a mi ja em semblava bé, tot i que, no ho cal dir, em sembla molt més bé l'actual, proposada pel mateix Jordi Pàmias. Aquell dia tot-hom assegurava, quan no sabia de què parlar, que la tardor s'avançaria, i tant que sí. I el cel era molt blau, corria un aire prim i fresc i, vora el riu, els pollancrecs deixaven anar les fulles, daurades, lleugerament vermelles, amb una lentitud cerimoniosa, però sense aturar-se ni un instant.

Dret, al costat del que havia de ser el meu seient a les classes de *Literatura Espanyola* del COU, mirava cap a la finestra, una mica embadocat i amb el cap molt lluny del lloc on tenia la resta del cos. Un murmuri, respectuós, apagat ben de pressa, em va treure de cabòries, i em vaig adonar que el professor de la matèria ja havia entrat a l'aula. Com que jo estava dret, no m'hi vaig haver de posar, però sí que ho van fer els companys asseguts –llavors encara els alumnes es posaven drets, amb tota naturalitat, quan el professor entrava a classe, malgrat ja fossin a la porta de la Universitat. El professor, molt considerat, ens va indicar de seguida, amb un gest elegant de la mà, que ens asseguéssim. Després, va passar llista mentre ens anava mirant un a un, amb deteniment. Em sembla recordar que érem vint-i-dos... Ens va explicar el pla de l'assignatura i, tot seguit, ens va fer saber que dedicariem una part de la sessió de cada divendres –teníem classe dilluns, dimecres i divendres d'un quart de deu a un quart d'onze del matí– a fer unes pràctiques d'escriptura de la llengua catalana. Un company, eufòric, va esclatar en uns grans aplaudiments estentoris, que, la majoria, tot i rebre molt bé la iniciativa del professor, vam considerar que eren inadequats en una aula. En aquells anys remots, i encara que avui costi de creure, els estudiants del COU fèiem veure, de vegades, que érem tan respectables com un catedràtic jubilat.

I va començar el curs. I vam anar aprenent –uns quants– i polint –uns altres– les nocions més bàsiques del català escrit amb els magnífics, interessantíssims dictats de cada divendres que en Jordi Pàmias ens tornava, pulcrament corregits, el divendres de la setmana següent. I també van entrar, en la mesura de les nostres possibilitats, en la literatura de Galdós –que em va revelar l’atractiu del segle XIX espanyol–, de Pío Baroja –jamb aquell inoblidable *Árbol de la vida!*–, d’Antonio Machado –«Palacio, buen amigo, / ¿está la primavera / vistiendo ya las ramas de los chopos/ del río y los caminos?»–, de Valle-Inclán –amb la incomparable *Luces de bohemia*–, de García Lorca –«La higuera frota su viento/ con la lija de sus ramas,/ y el monte, gato garduño,/ eriza sus pitas agrias»–, de Sender –i el seu apassionant *Mr. Whitt en el cantón*–, de Cela –*La familia de Pascual Duarte*, que vaig trobar excessiva– i de Delibes –*Cinco horas con Mario*, que em va entusiasmar. Amb una claredat i un ordre extraordinaris, el professor ens endinsava en una època i en una estètica i, després, ens mostrava les intencions, els recursos i els resultats finals que cada autor concretava en l’obra estudiada. Ens feia explorar els poemes, les novel·les, els contes. D’altra part, estimulava el nostre sentit crític i, en els treballs que periòdicament li presentàvem, manifestàvem obertament el nostre judici, positiu o negatiu, sempre que fos raonat. Pel que fa a mi, recordo que vaig intentar argumentar tan bé com

vaig poder l'opinió no gaire favorable que em mereixia *La familia de Pascual Duarte*, però, recordant-ho ara, m'adono que no vaig fer altra cosa que afaitar i vestir raonablement un rebuig visceral. Potser és allò que es pot fer, quant a crítica literària, als disset o divuit anys, però és un gran mèrit del professor donar al deixeble els mitjans per saber dissimular; uns mitjans que, més endavant, potser el deixeble convertirà en una eina més sòlida i més eficaç. Indubtablement, aquell curs de *Literatura Espanyola* va ser fonamental en la meva formació i en guardo un record que només em suscita agraïment i admiració.

De fet, el curs de què he parlat fins ara no va fer altra cosa que reforçar l'admiració i l'agraïment que en Jordi Pàmias ja m'havia causat, sis anys abans, a Bellpuig d'Urgell, amb l'assignatura *Llengua Espanyola* de primer de l'antic Batxillerat. També el recordo molt bé, aquell primer dia de classe de l'octubre de mil nou-cents seixanta-vuit: en Jordi Pàmias el va començar escrivint a la pissarra unes quantes línies de don Armando Palacio Valdés, tan oblidat avui; unes línies que em van descobrir un món i van actuar damunt meu –com encara ho fan avui– amb una força magnètica extraordinària: «El coronel Toledano, por mal nombre Polifemo, gastaba levita larga, pantalón a cuadros y sombrero de copa de alas anchurosas, reviradas. Estatura gigantesca, paso rígido, imponente...». I immediatament, abans d'entrar en altres con-

sideracions, aquell jove professor de trenta anys ens va explicar qui era, en la mitologia grega, Polifem. I que el coronel Toledano, com Polifem, en realitat només tenia un ull, perquè l'altre el portava buit.

Vaig trobar que tot allò –escriptor, text, professor i comentari– era una meravella i que, segurament, n'hi havia moltes altres com aquella. I és que havia passat una cosa grossa, molt grossa, que demana gratitud de per vida: encara que no fos la de la meua llengua –les circumstàncies, diguem-ho així, ho impedièn–, jo acabava de descobrir la literatura i en Jordi Pàmias n'era el gran responsable.

Passats molts anys, en perdura l'agraïment molt viu i una amistat que és una de les coses que més valoro en aquesta vida. Per tant, el lector que hagi arribat fins aquí ja sap que no pot esperar un retrat gaire objectiu de l'escriptor. Ara bé, sí que em comprometo a no lliurar-me a l'elogi fàcil ni a la desmesura interpretativa, que serien una ofensa per al lector i per al retrat mateix.

La poesia de Jordi Pàmias: una apassionada i perfecta discreció¹

El conjunt de la poesia de Jordi Pàmias revela un fonament en què podem distingir tres substrats: en primer lloc, el pensament i la lírica romàntics: en segon, la profunda assumpció de la poesia simbolista, i a la fi, l'acceptació determinant de la poesia postsimbolista. D'altra banda, la reflexió existencial travessa, cada vegada amb més força, fins a la maduresa plena del poeta, tota la seva obra, una reflexió que, de vegades, s'acosta al pensament existencialista però mai no hi queda enclosa. Com també, altres cops, integra una part del plantejament filosòfic del realisme històric i de la poesia que s'hi correspon, però en els quals mai no es confon. A més, la recerca permanent de la transcendència defineix tota la poesia de Pàmias, que situa de ple en allò que hem anomenat humanisme cristià.

Com que m'és impossible entrar aquí, encara que sigui només de passada, en uns components de

tanta complexitat, em centraré en unes consideracions sobre la poesia simbolista i la postsimbolista, i en dos poetes de la tradició catalana. Diversos estudis han remarcat que el simbolisme arriba de veritat a la poesia catalana amb la teoria poètica –especialment amb «Elogi de la paraula» i «Elogi de la poesia»– i una part de la lírica de Joan Maragall. A parer seu, Maragall és el primer poeta de la nostra tradició que situa la paraula en el centre de la seva creació mitjançant el concepte de «paraula viva» i la seva aplicació. Què vol dir, des d'aquesta perspectiva, considerar la paraula centre absolut de la creació poètica? La resposta és clara: prendre la dimensió connotativa de la paraula com a nucli del poema. I encara més: vulnerar els límits de la connotació per dotar el mot de significats nous que s'acompleixen en la combinatòria renovadora del vers o de la frase lírica.² Vista així la qüestió, i tot i les diferències parcials evidents, la teoria i la pràctica maragalliana de la *paraula viva* no resulta tan allunyada d'aquella idea definitòriament simbolista que Mallarmé va precisar en una expressió que ha fet fortuna: «La poesia no es fa amb les idees sinó amb les paraules» –i que Pàmias ha fet seva en més d'una entrevista. Tanmateix, em sembla evident que cal evitar-ne la interpretació simplista que alguna vegada se n'ha extret, perquè no hi ha paraula sense sentit, denotatiu i connotatiu. Però és mitjançant el treball amb la mal·leabilitat i, si es vol, la imprecisió

de la connotació que cal obrir la paraula i el vers a una significació essencialment nova: la significació poètica, que amplia enormement la capacitat expressiva de l'home, molt més enllà de la idea/paraula establerta.

D'altra banda, Jordi Marrugat, a *Josep Carner 1914. La poesia catalana al centre de la modernitat europea*, ha establert amb una gran claredat els elements que defineixen el pas de la lírica simbolista a la post-simbolista i que caracteritzen aquesta última poètica:

- La poesia no pot ser, solament, el producte d'un interès personal sinó la conseqüència de fondre aquest interès en el col·lectiu.
- La forma poètica no pot mancar de sentit, ans al contrari, han de constituir una unitat per decisió conscient del poeta
- La poesia ha de ser conseqüent amb la tradició pròpia, lingüística, literària i politicosocial, n'ha de ser actualització viva destinada als contemporanis del poeta.
- La poesia ha de ser una eina eficaç per assolir el coneixement de l'ésser humà.
- La poesia ha de traduir a paraula estètica l'experiència vital quotidiana i compartida.
- La poesia ha de reflectir l'aspiració a trobar, més enllà de les contradiccions evidents, l'ordre, l'harmonia i la unitat del món.³

Crec que una part molt àmplia de la poesia de Pàmias se situa plenament en aquesta tradició, però, alhora, el poeta és un home del seu temps i es troba que l'última característica que fixa Marrugat va entrar en una crisi insuperable en la segona meitat del segle XX. I Pàmias hi va buscar un camí de sortida, de primer, en el realisme històric i, després, en el segle nou, en un objectivisme transcendent que fa confluïr en una de sola les vies expressives anteriors.

Considerant tot el que acabo d'escriure, crec que és indubtable que hi ha dos poetes de la tradició catalana que són fundacionals de la poesia de Jordi Pàmias: Maragall i Carner. És obvi que no expliquen, ni de bon tros, l'obra de l'autor, en la qual, afortunadament ressonen moltes altres veus a l'hora de definir una veu poètica pròpia, intransferible, però també em sembla molt clar que sense partir de Maragall i de Carner no es pot interpretar amb coneixement de causa la poesia de Pàmias.

Jo diria que l'autor troba en la poesia de Maragall una actitud de la veu poètica que aprofitarà amb una profunditat i una delicadesa insuperables: la percepció meravellada de la paraula, que esdevé quinta essència expressiva de la realitat espiritual i física i que constitueix el fons últim de la seva poesia, el fons imprescindible per bastir el poema. Encara que no únicament, els poemes de paisatge o els amorosos en són una manifestació que trobo indiscutible. D'altra part, la poesia carneriana és, en primer lloc, l'origen

de l'elegància de dicció, de la flexibilitat i la precisió expressiva, del sentit del ritme, de la musicalitat de la rima, del gust per la cançó i, en definitiva, del conjunt del treball formal d'una gran part de la lírica de Pàmias; i en segon lloc, el poeta de Guissona pren la poesia de maduresa de Carner com a un magnífic precedent d'una lírica ascensional, a la recerca de l'Absolut i, en definitiva, d'un Déu velat, de vegades ocult, però que malgrat tot ha sobreviscut a la mort que alguns van proclamar fa un segle i mig. Per dir-ho d'una altra manera: Pàmias, davant la paraula o el vers donat acceptats amb actitud i reacció maragallianes, treballa amb la precisió carneriana perquè entén que la paraula poètica, la paraula autènticament viva, només s'aconsegueix eliminant-ne el que li és sobrer, trobant dins la pedra valuosa, però per desbastar, el diamant expressiu.

Pel que fa al realisme històric present a la poesia de Pàmias, crec que s'ha produït una certa confusió. El realisme de l'autor, en el que té de més personal, s'ha de vincular a la poesia noucentista de la vida quotidiana –tan esplèndidament representada en l'obra de Carner, entre altres– o al realisme vitalista d'una part de la poesia de Salvat-Papasseit. Pàmias recull l'herència de l'un i l'altre i els aplica la mirada melangiosa i el to confessional i intimista que domina a la primera part –els disset poemes inicials– del llibre *La casa dels avis*. A més, l'assumpció del realisme his-

tòric estricte es fa sempre des de l'acceptació només parcial del fonament teòric –el pensament marxista– i es concreta líricament en poemes que, pels temes, els motius i la dicció, no aspiren a bastir una poesia de classe. Víctor Verdú ho ha fet palès en el seu ponderat, excel·lent estudi *Jordi Pàmias i el realisme històric*:

«El jo poètic d'arrel romàntica que s'expressa en *Ofrena de l'hora grisa*⁴ continua sent fonamental en els tres llibres següents, i [l'autor] hi desenvolupa concepcions de tipus romàntics, simbolista, postsimbolista i existencialista. En els aspectes simbolistes i postsimbolistes, el joc de l'ombra i de la llum, trobem el germen de l'obra futura de Jordi Pàmias, que conserva una profunda preocupació per l'esdevenir de la civilització. Els llibres *La meva casa*, *Fantasia per a ús de la gent sàvia i d'altres poemes* i *Memòria d'un temps empresonat* palesen, nogensmenys, una fèrria voluntat d'implicar-se en el moment històric, en la col·lectivitat. Si bé en les obres estudiades es desenvolupa una reflexió sobre l'ésser humà que es fixa molt en l'activitat interior –la qual cristal·litza com una dimensió eterna i per tant ahistòrica–, això no es contradiu amb el fet que d'aquests llibres se'n desprèn una visió de l'home també com a ésser històric. El discurs ètic de Jordi Pàmias es relaciona sempre profundament amb l'espiritualitat cristiana, i podríem dir que [...] ha anat tendint

cap a allò que s'ha conegut com a humanisme cristià. [...] la vivència de la joia de la fe pot considerar-se una evasió? El poeta mateix ja es plantejava aquesta pregunta, i la responia: transmetre l'alegria de la fe també nodreix la societat.»⁵

A partir d'aquestes veus de fons, la poesia de Pàmias acull ecos molt diversos –acollir-los és, també, una forma d'agraïment veritable i de generositat–, que són acceptats sempre amb una sensibilitat no gaire freqüent i projectats en poemes molt personals i, alhora, un fruit madur d'una gran tradició.

Qualsevol lector de la poesia de Pàmias s'adonarà aviat que el poeta és un gran lector, i ho és –som uns quants que ho podem certificar– des de l'adolescència. Són, doncs, més de seixanta anys de lectures d'àmbits molt variats, entre els quals figuren, en lloc destacat, a més de la literatura, com és obvi, la filosofia i la teologia. Al meu entendre hi ha llibres i autors que cal tenir molt en compte a l'hora de definir el pensament de Pàmias: la Bíblia, Aristòtil, St. Tomàs d'Aquino, Ramon Llull, Theillard de Chardin, Urs von Balthasar, Dostoievski, Camus, Rovira i Belloso i Emmanuel Lévinas. La relació no és de cap manera exhaustiva. Pretendre-ho aquí és fora de lloc, i ara com ara no puc fer altra cosa que suggerir uns noms que em semblen significatius. Entrar a fons en la qüestió exigeix disposar d'una informació i uns coneixements de què avui

no dispo i d'una extensió que supera de molt les possibilitats d'aquest retrat tal com l'he enfocat. Només deixo constància d'una labor important que està per fer.

L'aprenent de poeta

Obra poètica I presenta ordenadament, i revisats molt a fons, els dos primers llibres (*Plany vora la mar*, *La casa dels avis*) de la trajectòria poètica de Jordi Pàmias. Mentre que els altres dos (*Temps empresonat* i *Cançons de la nit benigna*) figuren a *Obra poètica II*, juntament amb llibres posteriors. És l'època, no ho cal dir, del tempteig, de l'aprenentatge de l'ofici i de recerca d'una veu pròpia. Vista amb la perspectiva dels anys, un època molt ben aprofitada i que ja subratlla tres de les grans qualitats personals de l'autor que tenen conseqüències poètiques molt positives: modèstia, tenacitat i afany de superació.

Plany vora la mar, el primer llibre de Pàmias concebut com a tal, és un veritable relat líric d'una experiència amorosa, sotmesa a un moviment d'aproximació temporal a través del record, necessàriament nostàlgic, i alhora, a un altre d'allunyament i de superació mitjançant aquest mateix record. La superació acaba de fer-se efectiva per un distanciament espacial. Sens dubte, el centre temàtic del llibre és el sentiment de culpa de la veu poètica i l'angoixa vital que se'n deriva. El llibre té un to neoromàntic indubtable, passat, sobretot en

aquesta última redacció, per la contenció postsimbolista. Rellegint l'obra ara m'ha semblat veure-hi una influència de *O una cosa o l'altra*, de Kierkegaard, una obra complexa, i profundament inquietant.

En la primera part, preparen el tema central altres com la por que provoca el fracàs de l'experiència i l'alegria perduda de l'amiga i la conseqüència són, de primer, el tedi i l'oscil·lació entre la desesperança i l'esperança per deixar pas a l'acceptació i a la fe alliberadora. La segona part del llibre és especialment important perquè, entesa com a indret de refugi i recuperació moral, hi conflueixen el tres cercles concèntrics que formen la pàtria essencial del poeta: la casa familiar –i els pares–; la vila que l'envolta –i la seva gent–, i el paisatge de l'entorn. Els altres dos cercles, que apareixeran reiteradament en llibres posteriors, seran el país i el món. D'altra banda, *Plany vora la mar* ja presenta una de les característiques formals del conjunt de la poesia de l'autor: una notable varietat mètrica i una gran amplitud estròfica –que va de la cançó al sonet passant pel romanç dialogat.

Jordi Pàmias, a *La casa dels avis*, canvia el relat pel recorregut: es tracta ara d'un itinerari meravellat, però tocat per la malenconia, per la casa, pels episodis quotidians de la vida infantil i per la vila, un recorregut que sovint se'n va cap al passat de la infància, irremeiablement perduda. És, doncs, un procés de desemparament –la presència dels pares és un tema reiterat i central en aquests poemes– i d'evocació

infantil –en un doble aspecte, biogràfic i existencial–, que empeny el poeta a endinsar-se, després, en la vida col·lectiva del país i del món al llarg de la segona part del llibre. Abans, però, la vida vilatana i el paisatge de l'entorn hauran dotat el poeta de les arrels necessàries per enfrontar-se a una realitat variable, contradictòria i sempre difícil com ho és qualsevol societat de qualsevol temps. Més, encara, si la societat de referència viu sota un règim dictatorial, com el franquisme, que busca la destrucció política i cultural del país. Podríem dir que en aquesta segona part de *La casa del avis*, l'autor deixa constància d'un temps i d'un país, però també de l'esperança democràtica d'una part molt notable de la societat catalana dels anys seixanta del segle XX. En la mirada poètica de Pàmias s'hi fan evidents la voluntat d'atenció al món, i al mateix temps, un relatiu distanciament, una actitud reflexiva que només es trenca en els moments que el poeta –gelós de la independència pròpia– considera indispensable la implicació plena. Tanca el llibre, però, un compromís final.

Temps empresonat, integrat amb *Cançons de la nit benigna*, en *Obra poètica II* (2006), és el llibre de l'autor que recull la poesia més explícitament política vinculada a l'experiència del franquisme. Tanmateix, el poeta busca en l'art l'entusiasme que li cal per seguir el camí més personal, alhora que deixa constància d'un pelegrinatge col·lectiu dolorós que s'allunya inaca-

bablement però en el qual el poeta sap trobar motius d'esperança.

La culminació de l'etapa inicial és, sens dubte, *Cançons de la nit benigna*. El poeta hi desenvolupa plenament, amb una gran habilitat, la cançó, una forma a la qual ja s'havia aproximat a *Plany vora la mar*. Hi són notables les influències, molt ben assimilades, de Carner, Tomàs Garcés, Josep-Sebastià Pons i Espriu. D'altra banda, cal tenir en compte que el 1980, any de la publicació de les *Cançons...*, Pàmias només havia publicat les primeres edicions de *La meva casa* (1972) i *Fantasia per a ús de la gent sàvia* (1974) –dos llibres relativament pròxims al realisme històric– i *Flauta del sol* (1979) –un volum inscrit en el formalisme dels anys setanta. Per tant el nou llibre podia resultar sorprenent. Però ja no ho és tant si tenim en compte que, com el mateix poeta reconeix, se sumava a la recuperació de la cançó d'arrel popular que havien iniciat diversos poetes joves dels anys setanta del segle passat.

[...]

I recordo un temps llunyà:
—Tenia els ulls d'ametista,
llavis amb toc de vellut,
i anells, a les mans petites;
i l'alegre cos, sovint,
m'embruixava amb el seu ritme.

Dansava pels caminals
de la nit d'aiguamarina.
Però, una dia, es va cansar,
i els ulls se li envidreïen,
i un fil de sang li sortí.
olorós de cada axil·la,
i els braços, llargs i suaus,
com les roselles florien.

A la sortida del sol,
he besat la terra humida.
Refilaven mil ocells,
a les branques invisibles.
Ai, silenci de les mans
que obren fosques galeries!
Oblidat l'antic amor,
amb la terra confonia.

Plany fosc vora la mar (OP. I, p. 87-88)

Revolta

[...]

Aquelles veus perdudes
són el llenguatge dels humils, que tasten
la negror de la nit, que viuen hores
de cansament, d'endormiscada feina,
entre ciment i màquines, politges i martells.

Però nosaltres sabem que cada dia, a punta d'alba,
amb força incontenible,
la vida empeny còdols porucs.

Ja l'aigua

va pujant amb remor sorda i estranya,
amenaça baranes antiquíssimes,
clivella ponts d'inútil resistència.

Foscament, tot canvia.

Ni l'estiu ni la mort no duren sempre.

Temps empresonat (OP, II, p. 29-30)

Amb l'ofici après

A més de *Temps empresonat* i *Cançons...*, ja esmentats a l'apartat anterior, *Obra poètica II* aplega els llibres *Aurora amb gebre* i *Flauta del sol*. Aquestes dues últimes obres, juntament amb *Lluna d'estiu*, *Àmfora grega*, *El camí de Ponent* i *L'alegria velada*, reunides a *Obra poètica III* (2004), formen els dos primers cicles de la poesia de Jordi Pàmias. A més, em sembla possible de fer una lectura d'ambdós cicles agrupant en díptics els llibres que s'hi integren: *Aurora...* i *Flauta...* formarien el primer cicle, constituït per un díptic únic; *Lluna... / Àmfora...*, i *El camí... / L'alegria...* constituïrien els tres díptics del segon cicle de la poesia de de l'autor.

Altrament, cal tenir en compte que les circumstàncies editorials van fer que *Aurora amb gebre* no aparegués per primera vegada, amb el títol *Clam de la neu*, fins al 1986, dins el segon volum de l'*Obra poètica* que va publicar Llibres del Mall, tot i que l'obra havia estat escrita el 1977 i havia quedat finalista del Premi Carles Riba d'aquell mateix any. A parer meu, és una primera mostra de maduresa poètica de Pàmias, i sobretot, un llibre preparatori de l'excel·lent *Flauta del sol*, que va obtenir el Carles Riba de 1978. A *Aurora amb gebre* hi ha dues qüestions que hi criden l'atenció amb preferència: la substitució de l'habitual varietat rítmica i estròfica de la lírica de Pàmias per l'opció absoluta pel vers decasíl·lab blanc, l'estramp de la tradició culta catalana, i la decidida integració de la influència surrealista

en el fons postsimbolista de la poesia de l'autor. Pel que fa als temes, la veu poètica insisteix a desenvolupar obsessivament i minuciosament el concepte de laberint com a símbol essencial de la vida de l'home. És probablement el llibre de Pàmias que, amb *El camí de Ponent*, es tanca deixant en la consciència del lector una interrogació lírica i moral completament oberta, i doncs, una incertesa gairebé absoluta.

Flauta del sol forma una unitat significativa molt clara amb *Aurora amb gebre*. Semblen dues parts d'una mateixa obra, de les quals la segona és, alhora, la superació de la primera. I ho és tant formalment com temàticament, és a dir, amb la recuperació de la varietat formal a través d'un diàleg entre els poemes en estramps i les tankes (que apareixen per primera vegada en la lírica de Pàmias), i amb la substitució progressiva, no sense contradiccions, de la perplexitat del laberint per l'esperança en la vida mateixa. L'existència humana té un sentit final que apunta cap a Déu, l'Ésser ocult o velat, però que no ha mort. De «Cops de timbal», l'últim poema d'*Amor amb gebre* fins a «Joia total», que tanca *Flauta del sol* hi ha un camí ascensional del poeta, difícil com tots els camins d'aquesta mena, que esdevé una negació del pessimisme existencial a través de la plena acceptació de les contradiccions, febleses i caigudes inherents a la condició humana.

Lluna d'estiu significa un canvi i una recuperació en la poesia de l'autor. Pàmias s'allunya de les pro-

postes d'*Aurora amb gebre* i *Flauta del sol*, i torna als tres cercles primers de la pàtria del poeta –casa, vila, paisatge, per dir-ho breument– amb una dicció lírica més lliure, i més flexible, d'una precisió expressiva molt poc freqüent i, sobretot, amb una profunditat mai no aconseguida abans en la seva poesia. Una delicada musicalitat impregna el llibre. I en l'arrel de tot el volum, hi trobem l'esperança que acaba vivificant la lírica de l'autor i que la singularitza poderosament en la poesia catalana contemporània.

Crec que una lectura atenta d'*Àmfora grega* ens fa evident que és una conseqüència lògica de *Lluna d'estiu*, per dir-ho d'una altra manera, un llibre determinat per l'immediatament anterior. De bell nou, Pàmias transita pels tres primers cercles concèntrics de la seva experiència però, ara, els projecta decididament cap a la universalització mitjançant la selecció d'una part dels mites fundacionals de la nostra cultura, els mites grecs, alhora que, en algun poema, ja s'aproxima als mites bíblics que desenvoluparà en llibres posteriors. L'experiència universal i l'experiència personal reposen en el vi de l'amor que guarda el cos estimat –matèria, però paradoxalment, també esperit–, l'àmfora d'on el poeta beu per recuperar forces i reprendre el camí. Em sembla que és ben possible de llegir tot el llibre com un magnífic poema unitari distribuït en cants.

El camí de Ponent és, com *Plany vora la mar*, un altre relat líric. El del tomb vital de la maduresa

del poeta. La veu és conscient que la seva vida ja ha fet el ple, que ha quedat enrere per sempre. Com és inevitable, començarà una davallada, un camí que l'obligarà al deseiximent, però on haurà de buscar noves plenituds, més fugisseres que mai: tot i que més fugisseres que mai, el poeta no dubta que hi són, i cal trobar-les perquè el camí descendent no sigui una ruta agònica que anticipi una mort sense sentit. Altrament, l'autor amplia a *El camí...* l'obertura bíblica ja insinuada a *Àmfora grega*, i hi insisteix en la visió, ara molt essencialitzada, del paisatge segarrenc, amb versos de metre curt i expressió cenyida. El consol de l'art, de tradició tan clàssica com romàntica, apareix amb una gran força lírica a «Suite del silenci». La confiança sempre infrangible en l'amor deixarà pas a un final insòlit en la poesia de Jordi Pàmias per ombrívol, només comparable al d'*Aurora amb gebre*.

En una estratègia que és recurrent en aquest període de la trajectòria poètica de Jordi Pàmias, *L'alegria velada* és una altra resposta i la superació, sobretot moral, del llibre anterior. Crec que el gran tema de l'obra és la recerca apassionada de la transcendència, una recerca que es fa palesa en l'ús de referències lul·lianes. Encara que les vies d'accés poden ser diverses: la natura, el misteri, la mateixa enyorança de la plenitud de l'esperit. En aquesta recerca, són indispensables, al mateix temps, la capacitat d'espera i la de resposta, una paradoxa més –una altra– a la qual l'home ha de fer front.

La plana verda, ara integrat a *Obra poètica IV* (2010), és un llibre de resum i de transició. Hi trobem tres temes rellevants: els fills, el paisatge, i l'amor. El segon i el tercer són recurrents en la poesia de Pàmias, i en aquest llibre, precisament, assoleixen una intensitat notabilíssima, i al mateix temps, el paisatge segarrenc, de presència antiga i continuada en la poesia de l'autor, s'obre aquí cap al paisatge primaveral de l'Urgell –el títol del llibre n'és una metonímia. La segona part, miscel·lània, hi destaquen els delicats «Quatre poemes primaverals».

Platja

[...]

Rellotges hem trencat,
campanes emmudeixen.

Amb roba de colors,
el mar és una festa.

I, nus, retornarem
al fosc recer del ventre.

La brava morenor
dels cossos guspireja...

L'amor, com el sol, és
una obstinada febre.

Àmfora grega (OP, III, p. 71)

Bhagavad-Gita

[...]

Allibera't de somnis, de desigs;
aparta't de l'hivern i de la humida nit,
de la lluna minvant, de la gran roda
material, que és feta d'aparences...
Benaurat qui segueix
el camí de la Llum: ja no retorna!

L'alegria velada (OP, III, p. 144)

El mestre

El gran cicle de la poesia de l'autor, format fins ara per cinc llibres, queda distribuït entre *Obra poètica IV –Fuga del mil·leni–* i *Obra poètica V* (2014) –la trilogia formada per *Terra cansada*, *Narcís i l'altre* i *La veu de l'àngel. Al cor del món*, encara no ha estat en cap volum d'*Obra poètica*.

Fuga del mil·leni assenyala un canvi molt profund en la poesia de l'autor. En el pròleg de *Narcís i l'altre*, Xavier Macià va assenyalar molt encertadament que el poeta és conscient que té al davant un món que ja no és el seu. La crisi personal és molt profunda perquè s'alimenta d'allò que el poeta entén com a crisi del món, que, al seu torn, alimenta l'angoixa pròpia. Aquesta realitat demana un canvi de llenguatge poètic, i l'autor recupera el llenguatge característic del realisme i, amb un ús més lliure, l'usa com a mirall d'observació d'un món. El poeta el veu sotmès a un canvi accelerat, i tràgicament escindit entre el progrés científic i tecnològic vertiginós i un estancament moral que s'amaga rere una suposada victòria de la raó. La misèria de la raó no li és inherent, sinó que cal atribuir-la a l'ús que en fan les forces socialment dominants: la raó esdevé el paravent del poder més descarnat. La lírica post-simbolista s'obre a un llenguatge caracteritzat aquí pel vers polimètric, amb escassa presència de la rima, de dicció nerviosa, que de vegades s'acosta volgudament al prosaisme reflexiu. En la primera part, la mirada de l'autor constata tot de secretres dissonàncies d'una

realitat que, obertament, ja en mostra massa. Però el poeta també troba en les paraules l'instrument eficaç per evitar la dissolució última i el no-res.

Malgrat tot, en la segona part de l'obra, dedicada al món nou que s'imposa, el poeta planteja un gran interrogant: quin és el cor d'aquest món nou, l'essència?

En la tercera part, molt especialment interessant, la mirada de l'autor s'adreça als nous problemes col·lectius que, en definitiva, són les manifestacions històriques d'un problema únic: el problema de viure. Les actituds i les respostes a aquestes manifestacions també han de ser històriques, no únicament ontològiques. I el poeta n'és conscient com potser mai abans en la seva poesia –vegeu «Caravaggio». Si ens atenem estrictament a la seva poesia, el poeta no és ara un observador interessat en la realitat global sinó un home que s'hi implica amb els millors instruments que té a l'abast: la paraula poètica, una eina radical de recerca de sentit.

Terra cansada, un títol que en recorda un altre de conegudíssim de T.S. Eliot; en aquest volum, que edita ara Jordi Pàmias, hi sovinteja l'aire de cançó, que no trobem a *Narcís i l'altre*, que té un to confessional i discursiu.

El volum consta de vint-i-nou poemes, i de dues suites –«Quatre veus» i «Interludi»– que el poeta considera dos autèntics poemes articulats, i per això en el títol de cada suite empra el mateix tipus de lletra –la negreta– que en els altres vint-i-nou poemes, mentre que a cada moviment hi usa la cursiva. Per tant, for-

men el llibre trenta-una composicions distribuïdes en dues parts de setze i catorze poemes, i amb «Interludi» com a culminació diferenciada de la primera part i nucli generador de tot el llibre. Pàmias ha col·locat «Interludi» al centre mateix del volum per subratllar el sentit últim del llibre.

Dic tot això perquè no em semblaria malament començar la lectura del llibre pels tres moviments d'«Interludi», sempre que fos rellegit després d'haver llegit els poemes que van de «Quatre veus» a «Cançó per a l'insomni», que és on el situa l'autor. «Interludi» és, sens dubte, el poema del desig crepuscular, des del qual podem interpretar el llibre sencer. Precisament el moviment central de la suite, el cor del llibre, es titula «Desig».

Per arribar aquí, el poeta ha començat amb l'observació d'uns paisatges en què projecta una reflexió condicionada per la presència recurrent de la mort. Els primers poemes de *Terra cansada* ens presenten uns espais oberts que s'adiuen amb meditació existencial de la veu poètica, com veiem a dos moviments dels quatre que componen la suite «Quatre veus»: «Temps esfullat» i «El buit». En altres moments, el poeta observa el paisatge cercant vestigis de tot el que ha perdut per sempre, com a «Alta Segarra», o presagis aturats en el temps, com a «Clot de Llop».

En aquests paisatges, la primavera només hi apareix com a esbós, com a vida indecisa o fugissera. Altrament, en alguns poemes com «El buit» o «L'alzina»,

Pàmias fa apuntar un canvi en l'enfocament del paisatge. I l'emoció personal que hi ha projectat fins ara es transforma en una mirada que l'incorpora a la reflexió lírica, un objectiu que acomplirà plenament a *Narcís i l'altre*.

La presència fantasmagòrica i rotunda de la mort s'aferma als poemes on es construeixen espais tancats, vespertins, asfixiants. A «Destí», el camí iniciat per Pàmias es torna un carreró sense sortida, i el poeta buscarà obrir-ne un altre també des d'espais nocturns i closos: sembla que el troba en el desig, una afirmació de la vida quan sap que baixa els esglaons que duen a la vellesa.

El tema del desig ja es mostra, prefigurat, a «La rosa humida». Però queda caracteritzat del tot en els nou poemes que van de «Magnòlies» a «Cançó per a l'insomni».

La veu poètica de la primera part de *Terra cansada* és ambigua, contradictòria i adolorida. I així a la felicitat de «Temps de cançó» i «Castell» s'hi oposa el desassossec de «Magnòlies» o l'entotsolament de «Petita cançó de riu». Aquest últim poema prolonga, temàticament, la reflexió a l'entorn del desig narcisista de poemes anteriors del llibre. I això després d'haver-nos ofert les notes angoixants de «Tardor madura», «Confidència» i «Cançó per a l'insomni».

És freqüent que Jordi Pàmias plantegi els poemes com un recorregut que, a través d'experiències doloroses, porta la veu poètica a una realitat final esperançada. Aquesta determinació, a *Terra cansada*, la trobem amb la

particularitat que la superació de les tensions ja es produeix en començar la segona part del llibre. Així doncs, la segona part del poemari no pot tenir la coherència temàtica ni la solidesa constructiva de la primera, perquè l'autor l'entén com una exploració temàtica i, en algun cas, també formal. El poeta hi busca els elements consoladors que li ofereix la realitat i els troba en l'esperança bíblica, en l'art, en l'amistat anhelant o en la vida familiar. En canvi, en altres poemes, hi domina la consciència de ser plenament individu només enmig d'una col·lectivitat. Finalment, encara hi ha els cinc poemes de «Juny» a «Comiat», en què la meditació sobre la vellesa va unida a un sentiment de satisfacció per la feina feta i acabada.

Escrit i publicat originalment (2001) després de *Fuga del mil·leni*, el llibre *Narcís i l'altre* té un títol extraordinàriament revelador. En el fons de l'obra hi apunta una vaga però persistent consciència de culpa que busca alliberar-se d'ella mateixa, i del tancament personal que n'és la causa. I cerca això a través de l'obertura a l'alteritat, inspirada, en part, en el pensament d'Emmanuel Lévinas. Ara, el poeta pren la casa i el paisatge estimats com a punt de partida i com a punt de tornada, i de refugi si es vol, però el camí i la destinació són els altres a través d'allò que el poeta fa més seu: el paisatge mateix, les arts, els mites i l'aspiració sempre viva a la coneixença plena de Déu. Tot el llibre és, en realitat, un procés ascensional en què Narcís es fon en l'altre i aspiren, així, a l'Absolut alliberador.

Des del punt de vista formal i temàtic, *Narcís i l'altre* assenyala un canvi de perspectiva lírica respecte a *Fuga del mil·leni*: a la llibertat constructiva d'aquest llibre –versos polimètrics, blancs, de caràcter més aviat narratiu– i als motius de caràcter històric i social definitoris d'un temps molt concret –l'última dècada del segle XX–, Pàmias hi oposa la contenció expressiva –versos cenyits, poemes breus– i uns motius temàtics que duen el llibre a la interiorització i a la interrogació. S'hi presenta un moviment doble: en primer lloc, la immersió en el jo, en el món interior, a la recerca de l'arrel d'un mateix i, potser, de «la paraula que salva» –la poesia que és, també, reflex de l'Absolut–, i en segon, la trobada amb l'altre, que és l'única realitat que pot completar el jo –com el jo pot completar l'altre, lògicament–, una trobada de la qual pot sortir, precisament, la més lluminosa «paraula que salva» –títol del poema vint-i-u del llibre, central en tots els sentits, ja que *La veu...* recull quaranta poemes.

Amb *La veu de l'àngel* Jordi Pàmias posa un magnífic punt i final a la trilogia «Terra, mite, àngel», integrada pels llibres *Terra cansada* (2004), *Narcís i l'altre* (2001) i *La veu de l'àngel* (2009). Després d'haver llegit tota la poesia publicada per l'autor, goso escriure –potser és afirmar massa– que *La veu de l'àngel* és el millor llibre que fins ara ha donat a conèixer l'autor. Hi ha un equilibri temàtic i tècnic i una convicció en la dicció poètica que són difícils de superar.

De cap a cap de l'obra s'hi troba un motiu de fons: la consciència de vellesa de la veu poètica, de lenta força dissolvent que apaivaga el cos i els sentits, però que, alhora, no aconsegueix extingir l'impuls bàquic, el desig, que és, malgrat tot, una forma d'esperança. En la primera part, «Bellesa antiga», els mites clàssics, hel·lenístics concretament, hi actuen com a vies d'accés al coneixement, com a referent moral i com nuncis d'una bellesa amagada o velada. D'altra banda, les arts, especialment la pintura i la música, permeten a l'home de participar en la construcció humana de la bellesa, mitjançant la transfiguració de la naturalesa i del món (pintura) o accedint al poder inefable que enllaça el món visible i l'invisible –sota l'influx de Schopenhauer i, en general, del romanticisme alemany. En la segona part, «Casa en penombra», es produeix un replegament del poeta als dos cercles vitals que li són més propers, la casa pairal i la vila que l'envolta, i «amb una plasticitat colpidora en el dibuix d'interiors», com indica Jaume Pont en el pròleg del llibre, traça una gran elegia d'un món devastat, al qual aconsegueix de sobreposar-se, especialment en la tercera part, «Clarscur d'home». El poeta hi recull els poemes que trenquen l'enganyós mirall de Narcís i obren, altre cop, la vida cap a l'altre. La denúncia del mite fal·laç del progrés capitalista i, sobretot, l'aproximació emocionada a la figura mateixa de l'alteritat en el temps nou, l'immigrant, hi són

fonamentals. Finalment, en la quarta i última part, «Llum vulnerada», els mites bíblics i l'espiritualitat evangèlica donen coherència a tota una trajectòria humana que troba en la paraula essencial, la paraula poètica, la projecció del Verb sobre el món i els homes, i en l'àngel de l'art, que és també per a l'autor àngel de l'Absolut, la llum que travessa l'existència –vegeu especialment el poema «El missatger».⁶

Al cor del món tanca esplèndidament l'últim cicle poètic de Jordi Pàmias, l'iniciat amb el pòrtic que és *Fuga del mil·leni* (2000) i continuat amb la trilogia «Terra, mite, àngel», integrada pels llibres, *Terra cansada* (2004), *Narcís i l'altre* (2001) i *La veu de l'àngel* (2009). Com ha assenyalat amb la precisió que el caracteritza Xavier Macià en el pròleg corresponent, *Al cor del món* obre un camí nou en la lírica de l'autor: l'expressió poètica del viatge.

Dominen al llibre els versos polimètrics blancs posats al servei d'una visió serenament alegre, clàssica, però de vegades també malenconiosa, del coneixement obtingut mitjançant el viatge: a Turquia –un dels grans símbols del món oriental– i a Praga –al *cor* mateix de la tradició europea. El poeta accedeix al coneixement per dues vies: una essencialment sensual –en el cas d'Istanbul i altres ciutats turques– i una altra en què domina la reflexió cultural –en el cas de Praga. La mirada modesta i il·lusionada del poeta no pot evitar, sobretot en la segona part del llibre, en

els poemes dedicats a temes i motius suggerits per Praga, la necessitat de constatar com del cor d'Europa mateix, de la cultura més enlairada, han sortit les més terribles realitzacions històriques del segle XX, que han posat en crisi profundíssima el fonament d'aquesta cultura. ¿Com explicar-ho des de la raó? I d'altra part, quins límits té la raó utilitària? On ens porta col·lectivament?

Al pròleg esmentat abans, Xavier Macià afirma que «a la trilogia “Terra, mite, àngel”, Pàmias havia tocat les essències a través d'imatges elementals i d'una materialitat de rotunda eficàcia: Terra (*Terra cansada*), Aigua (*Narcís i l'altre*) i Aire (*La veu de l'àngel*). En els tres llibres, se'ns hi apareix el poeta com transfigurat en arbre i descobrim en ell –i en nosaltres– les arrels que ens lliguen a la terra i al cor de la vida (paisatges, cossos, records, instints...); el tronc del pensament, sòlid i compacte, però sempre en conflicte, en permanent debat entre raó i desig, entre existir i ser, entre el monòlit del jo i l'oceà d'alteritat; i, finalment, les fulles de somni, d'anhel d'infinít, l'incansable aleteig de l'esperit en el seu afany per imitar el vol de l'àngel i poder tocar així l'incomprensible». És evident, però, que en l'exploració hi mancava el foc simbòlic, que no és altre que «la dimensió artística de l'home, l'estadi més elevat i exclusiu del seu ésser complex. La poesia és foc, és calor i és llum». Encara que la poesia no sigui el

gran tema del llibre, és indubtable per a Macià –i ho compateixo plenament– que *Al cor del món* hi ha una fe rotunda «en les virtuts fonamentals i la gràcia de la poesia», «en el poder evocador i revelador de la paraula. I també en la seva força expressiva, en la seva capacitat plena per a dir l'essència i la bellesa del que fuig i del misteri».

Desig

Rere llampecs d'estiu, la nuvolada
estén un vel de pluja, que m'abriga en la nit
suau. La meva vida, nua com la gebrada,
rebé el sol del desig com una fuetada
i l'amargor dels dies amb un obscur delit.

Terra cansada (OP, V, p. 42)

El missatger

[...]

De bon matí, Joan ens batejava
al riu Jordà, sota un cel ras benigne,
amb aigua i amb paraules de promesa.
Humil, el precursor duia sandàlies
de missatger. I, amb veu de flama, deia
que l'altre ja venia: Fill de l'home
i Servidor sofrent, l'anyell més càndid
a l'espadat dels segles, font que brolla
amb goig perenne, llum del Verb, misteri.

La veu de l'àngel (OP, V, p. 156)

1. Citaré llibres i poemes per l'edició de l'*Obra poètica*, de Jordi Pàmias, que va iniciar Pagès editors el 2004, de la qual han sortit sis volums i que encara es troba en curs de publicació. A partir d'ara m'hi referiré amb les inicials OP, acompanyades del número del volum en xifres romanes. Igualment, faré referència al llibre *Al cor del món* (2013), últim volum nou de poesia que Pàmias ha publicat per ara, i que no figura en cap dels sis volums esmentats. D'altra banda, aquest capítol és una simple aproximació, tan discutible com es vulgui, a la història de Jordi Pàmias com a poeta. No és, ni pot ser, exhaustiu ni categòric. Per raons d'espai, no faig ni descripció ni anàlisi de les composicions que formen la segona part, «Altres poemes», del volum *El do de la paraula* (OP, IV) ni dels recollits a *Roda dels dies. Cent vint poemes* (OP, VI). La diversitat de temes, de motius i de formes m'ho impedeixen en ambdós casos. He preferit cenyir-me als volums d'OP més compactes i reclamar per a ells l'atenció del possible lector, sobretot si no és encara un lector habitual de la poesia de Jordi Pàmias.
2. Vegeu Josep N. SANTAEULÀLIA, *Qüestió de mots*, Barcelona: La Magrana, 1989, p. 39-40.
3. Vegeu Jordi MARRUGAT, *Josep Carner 1914. La poesia catalana al centre de la modernitat europea*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015, p. 17-27. Vegeu igualment: Pere BALLART, *El riure de la màscara. Formes de l'objectivitat en la poesia contemporània*. Barcelona: Quaderns Crema, 2007 – especialment, els capítols 4, 5 i 8; Jordi JULIÀ, *Els cants de l'exode. Figuracions poètiques de l'exili republicà de 1939*. Girona: Càtedra Walter Benjamin de la UdG/ Documenta Universitaria, 2016 – especialment els capítols 2, 3 i 4.
4. L'autor de l'estudi pren com a referència les edicions de les obres esmentades incloses en els dos volums d'*Obra poètica*, editats per Llibres del Mall (1983-1986). Amb profundes revisions posteriors, figuren amb els títols *Plany fosc vora la mar*, *La casa dels avis* i *Temps empresonat* al primer volum d'*Obra poètica*, publicat per Pagès editors (2011). No hi figura el recull *Fantasia per a ús...*, els poemes del qual han estat redistribuïts entre la segona part de *La casa dels avis* (OP. I) i la segona part de *Roda dels dies. Cent vint poemes esparsos* (OP. VI).
5. Víctor VERDÚ, *Jordi Pàmias i el realisme històric*. Treball per a obtenir el Diploma d'Estudis Avançats en Llengua i Literatura Catalanes. Universitat Autònoma de Barcelona, 2009. Inèdit.
6. A *La veu de l'àngel* hi ha poemes que, com l'inicial «Mar» i altres, que mereixen anàlisis molt minucioses que de cap manera no puc fer aquí.

L'altra literatura de Jordi Pàmias

(Notes sobre la prosa)

L'any 1967, en el *Dietari escolar* –inèdit amb aquest títol–, Jordi Pàmias va escriure unes paraules que manifesten amb una claredat absoluta l'esperit amb què s'enfronta a la vida:

Per la meva banda, estic decidit a imposar la part bona que hi ha en mi, mitjançant un lema, que encloou tres elements: home-mestre-cristià.¹

Però al meu entendre, hi falta un altre adjectiu essencial perquè la visió sintètica que dona d'ell mateix i de les seves aspiracions sigui completa: hi manca el mot *poeta*. Com a escriptor, resulta obvi afirmar que Pàmias és, per damunt de tot, un poeta, però potser no ho és tant dir que això ha estat així de fa més de cinquanta anys, de quan, a prop dels nou, va escriure els primers versos. No són gaire freqüents els casos d'una vocació lírica tan primerenca i tan irreductible. I per tant, és lògic que la prosa de Pàmias sigui la d'un

poeta, i que aquell esperit de què he parlat ara mateix la impregni d'una manera evident, d'una manera més explícita que a la poesia mateix.

Fins ara l'escriptor ha publicat quatre llibres que no són de versos: l'obra teatral *Camí de mort*,² els dietaris *Quadern de tres estius* i *Des de la foscor*³ i el recull d'articles i pròlegs *Joan Barceló: obra i retrat*.⁴ El primer i el tercer d'aquests volums tenen, més enllà de les diferències de gènere i d'ambició literària, un element comú que els determina profundament: la mort d'un jove. A *Quadern de tres estius* hi podem trobar la reflexió existencial des de la qual Pàmias escriu *Camí de mort* i la major part de textos inclosos a *Joan Barceló: obra i retrat*.

Sobre una peça teatral

Camí de mort és una peça redactada entre la tardor de 1974 i l'estiu de 1975, a partir d'un fet real ocorregut en un poble del Pla d'Urgell un any abans: la mort d'un noi de quinze anys en un accident d'automòbil i ferroviari. L'obra s'estructura en dues parts, de sis escenes cadascuna, separades per un intermedi de dues escenes i precedides per un pròleg resolt en una escena única.⁵

El protagonista de *Camí de mort* només apareix en vida en l'escena del pròleg, però mai no el veiem de cara, perquè, simbòlicament, ja s'ha girat cap a l'ombra que està a punt d'engolir-lo. D'altra banda, la fesomia definitiva del noi, com a adolescent que és, es convertirà en un enigma per sempre. Les expectatives vitals,

la delicada alegria del diàleg entre pare, mare i fill en aquest pròleg són substituïdes pel dolor i la tristesa que travessen les sis escenes de la primera part. Perquè entre el pròleg i la primera escena s'ha produït la mort del noi, i a l'escenari només n'arriba el ressò que troba en les vides dels qui l'envoltaven.

Les escenes de la primera part són els cants d'una elegia que es comença a construir just després de l'enterrament del protagonista. La veu del Mestre és la primera a traçar el perfil de l'adolescent mort des de l'angoixa que li ha provocat la seva desaparició tràgica. Perquè l'absurd radical d'una fi tan prematura obliga l'home madur a encarar-se amb l'existència pròpia i amb el sentit que ha volgut donar-li:

MESTRE: (...) Els llibres entristeixen la nostra vida. Gastem a llegir-los i a escriure'ls aquelles forces de la joventut que es podrien esmerçar en l'alegria i en l'amor. I quan arriba la vellesa i veiem que els llibres no ens han ensenyat res, aleshores per l'alegria i per l'amor... que ja no poden venir als nostres cossos tristos i cansats.⁶

Temporalment paral·lela a la primera, l'escena segona n'és un contrapunt: els veïns del poble que hi apareixen no han tingut amb el protagonista la relació intensa del Mestre i, per això, potser no s'abstrauen de les preocupacions i els desitjos de cada dia. Però la mort els ha commogut i participen, en graus diversos,

en el dolor del moment. D'altra part, Pàmias introdueix en el diàleg d'aquesta escena el to i les referències costumistes i el gust per les expressions populars que desenvoluparà plenament en l'escena tercera i en altres de la segona part.

En aquesta escena tercera s'inicia la progressió temporal que, inevitablement, convertirà la mort del protagonista en un fet destinat a perdre's en el riu de l'oblit. Els homes que hi apareixen, collint la fruita, parlen l'endemà del sepeli. Amb un cert distanciament, com les veïnes que dialogaven en l'escena segona, els homes reconstrueixen els detalls de l'accident que, ara, apareix dibuixat sobre el fons de la tensió entre la tradició i la modernitat. A més, des d'aquesta perspectiva, la mort del protagonista es converteix en document sagnant d'unes circumstàncies socials molt concretes de les quals la col·lisió entre un tren i un vehicle en un pas a nivell és certificat i símbol.

Les escenes quarta i cinquena transcorren, aproximadament, un mes després de la mort del protagonista, el dia de la inauguració del nou curs acadèmic a l'institut d'on era alumne. En l'escena quarta no hi ha un diàleg veritable entre els personatges sinó uns monòlegs evocadors i reflexius, profundament lírics –inclouen tres poemes–, que el Mestre, l'Amiga i l'Amic es diuen a si mateixos, tancat cadascú en el seu dolor. D'altra banda, la reflexió existencial del Mestre s'entrellaça amb la perplexitat del Mossèn, en l'escena cinquena:

MESTRE: *No assegura la doctrina cristiana que, si morim en gràcia, veurem Déu i el posseïrem per tota l'eternitat?*

MOSSÈN: *Sí.*

MESTRE: *Doncs, ens hauríem d'alegrar de la mort del Ramon i beneir Déu, en lloc de denunciar-lo. Perquè el Ramon no havia fet mal a ningú...*

MOSSÈN: *Que jo sàpiga, no.*

MESTRE: *D'acord amb les vostres creences, si tenia l'ànima neta, ara gaudeix de la felicitat eterna. Què més podem desitjar?*

(...)

MOSSÈN: *(...) Déu l'ha cridat abans d'hora...*

Mestre: *Sí. D'una manera injusta. Però no diuen que els camins de Déu són inescrutables?*

MOSSÈN: *Què sé jo! Com puc conèixer els camins de Déu si, com a home, vaig perdut?*⁷

La revolta vital que s'insinua queda en suspens, perquè, si es produïa, també li faltaria el sentit, a aquesta revolta. Ara com ara, s'imposa als dos homes el seu desconcert, i la maduració sobtada a través del dolor –una idea d'arrel estoica i cristiana– als adolescents que van ser companys del protagonista.

L'escena sisena assenyala la fi de la primera part recuperant els personatges del Pare i la Mare, que ja havien aparegut en el pròleg, en una realitat molt diferent: sense el fill i enfonsats en la desolació. El

record vivíssim i el dolor punyent es concentren en una pregunta evangèlica terrible –*Déu meu: per què ens has abandonat?*– que resumeix tota la desesperació d'un món, el sofriment últim.

Les sis escenes de la segona part, amb situacions paral·leles a les de la primera i amb els mateixos personatges, transcorren un any després de la mort del protagonista. El pas del temps apaivaga el dolor i difumina la tristesa, que, tanmateix, van formant un pòsit tèrbol, de gruixària diferent segons el cas, al fons de cada ànima. Així, en l'escena primera, el Mestre ja pot continuar buscant en Camus, en Marx i, sobretot, en la Bíblia una resposta a les preguntes existencials que l'inquieten. I després, en l'escena quarta, és capaç de restablir el diàleg amb els alumnes: tots aconseguen sortir dels monòlegs apassionats que caracteritzaven l'altra escena quarta, la de la primera part, i també l'escena primera d'aquesta segona part.

Ara, el record de la mort del protagonista uneix mestre i deixebles que abans, sota la punyida del dolor, els separava. Els adolescents prenen consciència de l'oblit que té regust de traïció, però que és inevitable, necessari per viure, i que el mateix Mestre ja havia previst un any enrere. Significativament, els tres poemes inclosos en l'escena quarta són, els dos primers, una cançó d'hivern i una altra de primavera malenconiosa, i el tercer, una cançó, esperançada, de comiat:

(...)

*La llibertat que ens enamora
ens obrirà camí i recer...*

*Esfollarem l'única rosa
que no ha marcit el pas del temps.
Plena de vi l'alegre copa,
com tu, la vida estimarem!*⁸

Certament, la vida ens obliga a anar endavant amb una força irresistible. I això tant si hi responem amb una il·lusió nova, com fa l'Amiga, que confessa amb una gran cautela, en l'escena cinquena, haver retrobat l'amor, com si ens refugiem en els afectes més immediats, com fan els pares del protagonista, en l'escena sisena.

Les escenes tercera i quarta mostren, amb la conversa entre veïns del poble, el record col·lectiu de l'esdeveniment tràgic d'un any abans i les conseqüències materials i socials del fet. La mort del protagonista té una repercussió material, objectiva, que resulta d'una tristesa aclaparadora en la rutina: la construcció d'un pas elevat sobre la via del ferrocarril no gaire lluny del lloc de l'accident...

L'intermedi és concebut com un contrapunt espacial i humà al món i als personatges més pròxims al fet que motiva l'obra. El maquinista del tren sinistrat es converteix en missatger involuntari de la mort, i porta

la notícia i les seves conseqüències a llocs en què es dissoldran com altres referències de les pàgines del diari. L'intermedi és, doncs, la mirada relativitzadora amb què l'escriptor s'acosta a la realitat teatralitzada.

En definitiva, Jordi Pàmias opta a *Camí de mort* per un teatre discursiu, molt ben estructurat, més elegíac que tràgic i, per això últim, càlidament mitificador. El temps, l'espai i la perspectiva hi tenen un paper important, perquè el text es desenvolupa en nivells diversos, segons la relació de proximitat i llunyania i la d'acostament i distanciament emotius. En aquest darrer aspecte, l'escriptor sovint fa ús de la veu en *off* informativa, que contrasta amb l'apassionament i la interiorització reflexiva del diàleg. És un recurs que aproxima la peça a les obres del teatre-document, tan representatives de l'escena dels primers anys setanta.

En la mort d'un jove

El mateix procés de mitificació que observem a *Camí de mort*, el podem observar a *Joan Barceló...*, un recull de textos sobre l'escriptor de Menàrguens editat amb motiu del desè aniversari de la seva mort, als vint-i-quatre anys. Perquè *Joan Barceló...* és, igualment, en conjunt, una elegia. S'hi apleguen deu textos, dels quals només la guia de lectura de *Viatge enllunat* és escrit en vida de Barceló. Podríem dir que aquesta guia de lectura fa la mateixa funció que el pròleg teatral de *Camí de mort*, en què el protagonista de l'obra encara viu a l'escena.

D'altra banda, el retrat humà que Pàmias ens dóna de Joan Barceló s'assembla també al de Ramon Pubill, l'adolescent mort de la peça teatral: es tracta de dos joves francs, alegres, lliures. La mort de l'un i de l'altre, fills de pobles lleidatans, causa una gran commoció en els llocs de naixença, i és percebuda per Pàmias d'una manera molt semblant a través del llenguatge mut de l'espai natal.

També els dos joves mouen l'escriptor a redactar els sis poemes inclosos a *Camí de mort* o la prosa poètica de «Balanç davant la taula del record», un dels articles de *Joan Barceló...*:

Voldria fer, en veu baixa, algunes preguntes.

Amic: quin llamp et va ferir, just quan anaves a celebrar les bodes de plata de la teva naixença?

*Quin foc ha ennegrit la teva collita de cànem, com si fos el rostoll d'un bancal miserable? Quin mal vent ha marcit les herbes remeieres?*⁹

A la fi, Ramon Pubill deixa un vaixell de fusta en miniatura com a record material conegut; Joan Barceló, el regal desconegut dels versos magnífics d'*Immortal mort que et mors*, que tant van impressionar Jordi Pàmias i molts altres lectors.

Amb una prosa clara, precisa, d'un ritme molt ben sostingut, l'escriptor de *Joan Barceló...* ens dibuixa una figura humana i literària que ell ha interioritzat i ha convertit en veritable matèria poètica.

Aspectes de *Quadern de tres estius*

No he dubtat mai de la qualitat literària de la prosa tan equilibrada i diàfana de *Quadern de tres estius*. Ni de l'atractiu humà de les experiències que s'hi reflecteixen. Però el pas del temps n'ha augmentat l'interès sociològic, perquè, al llibre, l'escriptor hi deixa constància d'una societat profundament marcada –atemorida– pel franquisme que comença, lentament, a alliberar-se'n. Pàmias en sap captar els indicis reveladors, per petits que siguin, mitjançant el seguiment de les notícies generals i l'observació de la realitat que li és més immediata. En conjunt, ens acaba oferint una panoràmica necessàriament impressionista, però molt significativa, de la vida pública d'aquells primers anys setanta:

*Atenció, espanyols! Noves disposicions legislatives! L'harmonios desenvolupament de la famosa Llei Orgànica –que un ramat de bens van aprovar en referèndum– exigeix una clarícia que esvaeixi tota confusió, un adequat complement, per tal de fermar bé l'indòcil cavall del nostre futur... Exigeix, en una paraula, un decret. La voluntat omnímoda del Cap d'Estat es manifesta resplendent, adesiara, sense matisos ennuvoladors.*¹⁰

Però hi ha molt més que això a *Quadern de tres estius*. Per exemple, unes afinades reflexions sobre el vincle entre aquest poeta-professor que és Jordi Pàmias i els alumnes; un vincle matisat i complex, orientat per un

noble esperit de superació. De vegades, la meditació de Pàmias es converteix en un document que dóna fe d'una relació entre mestre i deixeble que avui ja és història:

Com a complement de la xerrada particular que havia tingut amb cada un dels quaranta alumnes de sisè curs, em vaig adreçar a tota la classe. El tema era una mica atrevit –i, sobretot, insòlit, en una aula de literatura–, ja que, al llarg de la meva conferència, les qüestions relatives a la sexualitat s'imposaren clarament a d'altres, tocades d'una manera tangencial. Aquest predomini absolut del tema sexual el vaig justificar fàcilment, recordant als meus alumnes que, en la xerrada que havia tingut amb cada un d'ells, havíem parlat de moltes coses; però, en cap cas, no havia sortit a relluir un tema d'un interès tan viu per a ells... [...] Al final de la xerrada, els alumnes van aplaudir, –i cosa que realment val la pena– em sembla que van quedar satisfets.¹¹

En altres moments, la reflexió docent es transforma en meditació clarament moral:

És clar que cal ensenyar unes matèries –i de la millor manera possible–, però no n'hi ha prou. Implícitament, el professor ha d'educar –més que amb paraules, amb la seva conducta al llarg del curs. D'una manera especial, ha d'oferir als deixebles la imatge d'un home veritablement madur, d'un professor que treballa amb honradesa i amb plena

*consciència dels seus deures. [...] el mestre, doncs, no ha de revelar la més lleugera preferència per ningú. Una regla vàlida i senzilla fóra la següent: que no s'entusiasmi gaire amb els bons alumnes, ni se senti massa decebut perquè n'hi ha de dolents.*¹²

Precisament, la meditació ètica és el camí més adequat per accedir als aspectes que ens mostra de la seva personalitat d'home religiós, de cristià interpellat pel temps en què viu:

*A vegades, cal valorar positivament el dubte i la inseguretats. I això és el que no saben fer els catòlics preconciliars –i molts que se senten a gust, en el postconcili... Una actitud ferma i heroica davant els altres –amb una enèrgica condemna dels seus errors–, una irritant seguretats –que és fruit, sovint, de la certesa dogmàtica–, els fan poc humans, poc amics de reconèixer limitacions i flaqueses pròpies, una mena de savis o d'angeloides antipàtics, que desdenyen tot allò que hi ha d'irracional, dins nostre...*¹³

A *Quadern de tres estius*, també hi trobem la preocupació de l'escriptor per la maduració personal. O per l'obra literària que va construint, els principis clàssics de la qual formalitza amb un senzillesa molt convincent:

En poesia lírica, la referència directa al propi jo ha d'ésser mínima. Cal actuar damunt les coses que coneixem i transformar-les. Ens hem de sentir sub-

*mergits en les coses. Només així, el nostre sentiment no s'exhibirà d'una manera intolerable...*¹⁴

I el llibre recull, igualment, observacions de la vida quotidiana i del paisatge, consideracions estètiques, ressons de la vida familiar i les notes de lectura, penetrants i generoses, de l'home que s'acosta als llibres amb una serena passió, renovada cada dia:

*Potser fóra injust dir que no hi ha ànima en la poesia de Guerau de Liost. Però dóna la impressió que, sovint, l'autor es deixa emportar per la força suggeridora de les paraules o per la bellesa de les imatges, i oblida que un sentiment profund ha d'ésser el lligam entre uns versos i uns altres. Això fa que, moltes vegades, puguem llegir un fragment qualsevol d'una poesia seva i experimentar una notable emoció estètica, ignorant la resta del poema.*¹⁵

Finalment, el lector trobarà a *Quadern de tres estius* aquell esperit que, com algun dels fragments que he reproduït aquí, revelen les preocupacions, els interessos i els desitjos de l'home bo i discret i de l'escriptor excel·lent que és Jordi Pàmias.

1. Jordi PÀMIAS, *Dietari escolar (Curs 1966-1967)*, p. 30. Còpia mecanografiada. Vegeu Jordi PÀMIAS, *Des de la foscor: un dietari dels anys 60*, Catarroja: Perifèric, 2007. Aquest últim dietari fa referència a un període anterior al reflectit a *Quadern de tres estius*. Això, i el fet d'haver estat reelaborat i publicat molt posteriorment (2007), obliga a una reconsideració del conjunt d'ambdós dietaris, cosa que no puc fer aquí per raons òbvies de temps i d'espai.
2. Jordi PÀMIAS, *Camí de mort*. Prefaci de Francesc Vallverdú. Barcelona: Edicions 62, 1979 (Els Llibres de l'Escorpi/ El Galliner, 50).
3. Jordi PÀMIAS, *Quadern de tres estius (1970-1972)*. Barcelona: Laia, 1986 (El Mirall i el Temps); *Des de la foscor: un dietari dels anys 60*, pròleg de Xulio Ricardo Trigo, Catarroja: Perifèric, 2007. Aquest últim dietari fa referència a un període anterior al reflectit a *Quadern de tres estius*. Això i el fet d'haver estat reelaborat i publicat molt posteriorment, obliga a una reconsideració del conjunt d'ambdós dietaris, cosa que no puc fer aquí per raons òbvies de temps i d'espai.
4. Jordi PÀMIAS, *Joan Barceló: obra i retrat*. Menàrguens: Ajuntament de Menàrguens, 1990.
5. A parer meu s'ha concedit poca atenció a *Camí de mort*. Per tal de compensar-ho, relativament, analitzo la peça amb un cert detall.
6. Jordi PÀMIAS, *Camí de mort*, p.19-20.
7. *Ibid.*, p. 46-47.
8. *Ibid.*, p. 92. Posteriorment, els poemes inclosos a *Camí de mort* van ser recollits a *El foc a la teulada. Obra poètica I*. Pròleg d'Isidor Cònsul. Barcelona: Edicions del Mall, 1982 (Sèrie Batent, 12), p. 177-184.
9. *Ibid.*, p. 17.
10. Jordi PÀMIAS, *Quadern de tres estius*, p. 127.
11. *Ibid.*, p. 108.
12. *Ibid.*, p. 74.
13. *Ibid.*, p. 147.
14. *Ibid.*, p. 9.
15. *Ibid.*, p. 18-19.

Unes cartes

Jordi Pàmias ha exercit a les terres lleidatanes, i encara exerceix d'una manera o altra, una labor impagable d'orientació literària, un mestratge veritable. Des del seu lloc de professor de llengua i literatura espanyoles a l'Institut Màrius Torres va acompanyar els primers passos com a poetes, narradors o com a estudiosos de la literatura d'un grup nombrosíssim d'alumnes seus. Amb molt, aquesta relació inicial ha esdevingut, amb el temps, una amistat franca i duradora. Em sembla que no exagero. Des de 1970 i fins ara mateix, quan ja fa gairebé vint anys que el poeta es va jubilar de la seva feina de professor, la literatura a Lleida no pot ser estudiada sense tenir en compte la labor de Pàmias.

Sóc un dels afortunats exalumnes de Jordi Pàmias, com ja ha quedat palès en les primeres línies d'aquest retrat. A més, he tingut una correspondència epistolar amb ell que abasta del gener de 1971 fins avui mateix. Durant molts anys ens vam escriure cartes amb

regularitat –les cartes, tan habituals no fa gaires anys i que avui ja són material arqueològic – i, després, sobretot des del trasllat familiar del poeta a Barcelona el 2009, mitjançant el missatge electrònic.

Humanament, professionalment i literàriament no seria com sóc sense les cartes de Jordi Pàmias –un centenar llarg –, que em van arribar durant dècades, que sovint llegia i rellegia amb la màxima atenció i a les quals procurava contestar com podia, de vegades amb no gaire encert.

Aquí en reproduiré tres que em semblen reveladores de l'actitud i la personalitat del poeta, potser sobretot de l'elegància i el respecte profund amb què ha sabut i sap fer de mestre.

—

Lleida, 30 gener del 1971¹

Bellpuig

Sr. Miquel Gibert

Apreciat ex alumne: Va ser una llàstima que, per poques hores, no em fos possible de veure't, el diumenge dia 17. Les nostres respectives obligacions ens empenyien a llocs diferents. El dia 18 calia tornar a encendre el foc sagrat del treball i el gel havia estat vençut, i la neu la volíem recordar com era al principi: blanca, intacta.

M'hauria agradat de parlar amb tu sobre uns quants temes. D'una manera especial, hauríem comentat aspectes de la poesia guanyadora: aquest «Nadal» tan concís, tan sobri, d'un ritme tan tallat, i ple de veritable emoció continguda... La teva poesia em va agradar, tant per la bellesa de les imatges com per les preocupacions socials que traspua –i que encaixen, d'una manera perfecta, amb el to de la poesia actual–. Crec, Miquel, que hi ha, en tu, fusta de bon poeta; m'agradaria de no equivocar-me.

Un consell et vull donar: que t'esforcis a conèixer, cada dia millor, la nostra llengua. Procura llegir l'obra dels grans escriptors catalans del nostre segle. Ja que, de menuts, a l'escola no ens van ensenyar el català, l'hem d'aprendre pel nostre compte, costi el que costi.

Després de corregir les faltes d'ortografia i de puntuar-la millor, vaig enviar la teva poesia «Nadal» a la revista *Oriflama* –acompanyada d'una carta en la qual parlo de tu i del concurs literari que es celebrà a Bellpuig–. Suposo que ja saps que *Oriflama* és una magnífica revista: jove, dinàmica, plenament compromesa amb les inquietuds de l'home actual. No sé si publicaran els teus versos, però calia intentar-ho.

Agraeixo molt la teva felicitació amb motiu d'haver guanyat el premi «Joan Salvat-Papasseit», l'any 1969. Entre 47 obres presentades, van escollir *La meva casa* –recull de vint poemes, amb un total de més de mil versos–. Espero que sortirà publicat, en forma de llibre,

el pròxim abril. He hagut de superar algunes dificultats: de primer, la crisi de la indústria editorial; després, el veredict de la Censura –que m’ha prohibit publicar un dels vint poemes, titulat «El nostre país»–.

Si alguna vegada véns a Lleida, m’agradaria moltíssim que em fessis una visita. Si no és així, veig difícil que puguem trobar-nos, perquè, d’ara endavant, la meva esposa i jo viatjarem molt poc i, probablement, només anirem a Bellpuig en època de vacances.

Et desitjo molt èxit en els estudis. Rep un adéu molt cordial de

Jordi Pàmias
[Signat i rubricat]

—

Lleida, 25 octubre del 1975²

Apreciat amic: Acabo de llegir *La sang quallada* i et puc dir que la impressió que m’ha produït l’obra és molt favorable. La podríem definir com una veritable tragèdia o, potser més exactament, com un poema líric-dramàtic amb un fons filosòfic. Deixant a part el seu desenllaç tràgic, crec que a *La sang quallada* es debaten dues qüestions: un problema d’identitat, que es planteja el protagonista –l’Anton–, i la consciència de classe dins el proletariat agrícola, que es revolta contra les injustícies de l’amo.

És significatiu que tant l'un com l'altre trobin la mort. L'un –el pur– buscant-la; l'altre –el cínic– defugint-la. Però també l'home dèbil –l'Esteve– mor, gairebé sense adonar-se'n. (Potser aquesta mort resulta massa sobtada, sobretot quan semblava que havia de ser el Jep la víctima). És evident que un fat irresistible mou els personatges. Les veus del cor –un gran encert literari– li acaben de donar l'aire de tragèdia grega.

És lògic que el temps sigui «lineal». Els esdeveniments fatals es succeeixen, l'un darrera l'altre, seguint un ordre cronològic. Per això crec que és un error el començament del quadre quart («Ritual de la fosca»), ja que significa un retrocés en el temps. Naturalment, és una qüestió de tècnica teatral, que es podria resoldre sense grans dificultats.

Potser alguns diàlegs són massa llargs. A vegades els personatges –gent de camp– s'expressen amb un llenguatge massa literari. Generalment, les acotacions escèniques estan molt bé; però, algun cop, hi ha una dualitat desconcertant entre l'acotació purament funcional i la que té valor literari en ella mateixa.

Si tenim en compte l'estructura de l'obra, potser resulta desproporcionada l'extensió del quadre quart. És admirable la «Cançó de solitud» –que enclou un moviment anticlimàtic commovedor i suau, de gran riquesa estètica. La Mercè «tria fesols» com abans; només per a ella el temps és «circular», i, en certa manera, s'escapa del fat que empeny els altres, com una gran ventada.

El Tano és un personatge inquietant i complex –i l'element provocador de les angoixes de l'Anton–. Crec que ve a ser el «doble» o l'altra cara d'aquest; i no m'estranyaria que hi hagués un joc de paraules amb els dos noms.

Un aspecte molt positiu de l'obra és el domini de la llengua. I et confessaré que això ha estat, per a mi, una sorpresa molt agradable. Has guanyat molt, en aquest terreny. Voldria creure que hi ha influït una mica la lectura d'*Abans de l'alba* i els seus exercicis.

En resum: *La sang quallada* és una obra reeixida, francament valuosa –i més tenint en compte la teva edat i la falta d'«experiència» teatral–. Et felicito sincerament.

M'agradaria de parlar amb tu, per comentar-la amb més detall.

La dedicatòria em va emocionar. Te l'agraeixo de veritat.

Rep una afectuosa encaixada de mans del teu amic

Jordi Pàmias
[Signat i rubricat]

P.D. El sonet «L'estiu, embriac, s'esberla al turmell...» –inclòs a la carta– és la millor poesia teva que conec.

Lleida, 8 de febrer del 1986³

Benvolgut amic: Vaig rebre, fa alguns dies, la teva carta, l'últim paràgraf de la qual –amb l'al·lusió al mestre– em va commoure. Com és habitual en tu, fas una anàlisi, molt lúcida i aguda, del meu *Quadern de tres estius*. Em sembla encertat, el que dius, i celebrot que, amb alguna lleugera reserva, l'obra t'hagi agradat. Ja veurem què en diran els lectors –hipotètics–, quan Editorial Laia la traurà al mercat, abans de fi d'any, si no hi ha res de nou...

«Algunes delicadeses sobre la qüestió primaveral» és una autèntica delícia. Suposo que els assistents a la cerimònia floualesca t'escoltaran amb la boca oberta... Prosa acuradíssima, sàvia, irònica, amb un to enjogassat i displicant, alhora, que la fa més atractiva. Naturalment, no estic d'acord amb la frase inicial: «si els déus m'haguessin fet poeta...» Hipòtesi falsa: ets poeta. Un botó de mostra: «ball de tòpics, pesat com un vals d'anecs». Però t'hauries de deixar seduir més per «La Musa... que... els ensenyava quatre farbalans vistosos». Tens massa por de fer el ridícul... als teus propis ulls. Per què no et deixes «embolicar per la fal·làcia perfumada»?

Molt encertades, les citacions. Mimnerm de Colofó, el delicat d'Horaci, Angelo Poliziano –un dels «grans senyors de rostre aïrat i ombra sagnant»–, el nefand Verlaine, el pur i somrient Carner... Però, sobretot, remarcaria la meravellosa evocació d'Ausiàs March, en la seva estança, «gairebé a les fosques».

Una lleu objecció. És una prosa massa influïda per Salvador Espriu –molt ben assimilada, això sí–. *Ariadna al laberint grotesc* o *Les roques i el mar, el blau* ressonen, sovint, al llarg del discurs.

Però aquest detall, al cap i a la fi, no té cap importància, ja que és una influència voluntàriament assumida.

Adjunto a la carta les citacions de Hölderlin i de Carles Riba que, per un descuit lamentable, no figuren a l'encapçalament de *Àmfora grega*.

A la revista «El Temps», el títol de la ressenya que li van dedicar era –en lloc d'«Amor i mites»– «Amor i mitges». Sens dubte, l'errata més divertida amb què m'he trobat, fins avui...

A «Llibres del Mall» m'han assegurat que el pròxim dia 15 rebré les galerades de *La nit en el record*. Quan veurà la llum, aquesta obra, després d'una tan llarga travessia nocturna?

Et recomano que llegeixis *Entre aigua i anís*, de Ricard Creus (Els llibres de l'Escorpí – Teatre). Gairebé diria que és una petita obra mestra.

Dóna molts records a la Montserrat, de part meua i de la Maria.

I tu rep, una altra vegada, l'afecte sincer d'aquest vell amic.

Jordi Pàmias
[Signat i rubricat]

1. Carta manuscrita en quartilla a doble cara.
2. Carta mecanografiada en quartilla a doble cara.
3. Carta manuscrita en quartilla a doble cara.

Epíleg

(Sobre l'artista i l'artesà)

Els qui tenim la sort d'anar seguint el procés de creació dels poemes que, després, formaran els llibres de Jordi Pàmias estic segur que coincidim en una qüestió: l'actitud extraordinàriament conscienciosa amb què Pàmias s'enfronta al poema. Diria, si se'm permet l'expressió, que el poeta com a artista arriba a l'art a través de l'artesania, és a dir, mitjançant l'exercici curós de l'ofici, que el porta a la reescriptura constant, de vegades obsessiva. Potser la paraula poètica o el vers li són donats al poeta, però li són donats en brut i és feina seva atorgar-los la màxima eficàcia lírica.

Puc trobar amb facilitat a l'epistolari de Jordi Pàmias moltes mostres d'això que dic. En dono només aquí una: el poema «La flama que mor»,¹ del qual en guardo quatre versions, que són esbossos, cadascun diferent, de la versió final publicada.

La flama que no mor

Tanta llum d'hivern!
La claror més alta
Un bes a la galta
i un silenci etern.

Qui ha de venir?
Amor, pelegrí.

L'Univers, callat.
Arç escabellat
i un rogenic esclat,
al mont Sinaí.

I el Verb, que florí
en la noia pura.
Déu meu! L'Aventura
d'amor sense fi.

28 desembre 2003

La flama que no mor

Tanta llum d'hivern!

La claror més alta.

Un bes a la galta
i un silenci etern.

-Fulleta de vern:
qui ha de venir,
pel vent del camí?
-Amor, pelegrí.

L'Univers, callat.
Arç escabellat
i un rogenic esclat,
al mont Sinaí.

I el Verb, que florí
en la noia pura.
Déu meu! L'Aventura
d'amor sense fi.

28-29 desembre 2003

La flama que no mor

Tanta llum d'hivern!

La claror més alta.

Un bes a la galta

-Fulleta de vern:

qui ha de venir,
pel vent del camí?

-Amor, pelegrí.

L'Univers, callat.

Arç escabellat

i un rogenic esclat,

al mont Sinai.

I el Verb, que florí

en la noia pura.

Déu meu! L'Aventura

d'amor sense fi.

28-29 desembre 2003

La flama que no mor

Tanta llum d'hivern!
La claror més alta.
Qui besa la galta,
nua com un vern?

Amb glaç pel camí,
és dolç com el vi
l'Amor pelegrí.

L'Univers, callat.
Arç escabellat
i un rogenic esclat,
al mont Sinai.

I el Verb, que florí
en la noia pura.
Déu meu! L'Aventura
d'amor sense fi.

28-30 desembre 2003²

1. Inclosa a *La plana verda*, OP IV.
p. 68-70
2. Vull agrair al professor i poeta Víctor Verdú la generositat d'haver-me permès consultar i utilitzar el seu estudi, tan valuós, *Jordi Pàmias i el realisme històric*. He emprat la bibliografia que hi figura com a base per bastir la que el lector trobarà en aquest retrat. També dono les gràcies a l'amiga Isabel Santjust per un ajut inestimable.

Jordi Pàmias en onze poemes

Tot moria en la pau alta, hivernal,
quan l'aire del teu cos
passà com un gemec. Sota la neu
impalpable dels somnis,
s'enduria la gleva del silenci.

[*Plany fosc vora la mar*, OP I, p. 20]

El primer amor

La meva adolescència
-trista, esquerpa com una bestiola salvatge,
Dolorosa i difícil com un mal part-
conegué instants de joia
que, com la neu sobtada, enlluernaven l'ànima
del noi, reclòs en un silenci inquiet,
que era jo. Adesiara
la música em feria com la llum d'un llampec,
d'amagat feia versos
i em venien les llàgrimes als ulls;
mirava el meu cos nu
i pressentia ocultes delícies, quan fos
a la vora d'un altre...
I cada dia, a mitja tarda,
esclatava la joia,
com si, de cop,
s'esberlés la magrana del meu viure monòton.
Jo era sol a la botiga, dret
ran de l'aparador, i amb el neguit
de saber, amb una tímida certesa,
que passaria ella, just a dos quarts de sis,
pel carrer: el meu amor primerenc, la noieta
fina i esvelta, de front alt i galtes
vermelles, d'ulls tranquils i cabells rossos

-d'un sorprenent ros clar-, que li rajaven,
com una font, esquena avall...

I ella passava, puntual, amb negre
uniforme de noia de col·legi,
i portant a la mà la bicicleta,
de metall resplendent, per al viatge
de retorn al seu poble. Cada dia,
a mitja tarda, entrava un raig de llum
a la fosca botiga, clapejava amb esquitx
bellugadís el marbre del taulell,
recorria els prestatges altíssims -amb llurs pots
de vidre i groga tapa de llautó-,
i els calaixos humils, de fusta prima,
i les balances automàtiques,
d'esmalt lluent, i, al fons, l'antic rellotge.
Sempre, a dos quarts de sis. Com l'esperava,
el moment del seu pas pel carrer! Amb quin afany àni-
ma i cos se'm barrejaven en
l'encalç meravellat d'aquella noia!
I com s'adelitaven els meus ulls
en la contemplació brusca i efímera!
I si, una mica abans de l'hora,
entrava a la botiga
algun client, em mossegava els llavis
i l'atenia a contracor. Sovint
venia una dona alta, prima com un secall,
que, quan parlava, feia una ganyota estranya.
Dissimuladament, em carregava, al coll,

un sac d'inútil paciència.

Demana cent grams de codonyat,
menudes paperines amb arròs i fideus,
la quarta part d'una rajola
de xocolata..., i no acabava mai
de donar-me conversa. Jo, de reüll, mirava
el carrer, amb l'esperança de cada dia. Oh joia suprema
de la meva adolescència!

Un cos de noia endevinat perfecte,
uns ulls tranquils i somrients, el front
alt, una pell rosada, com núvol cap al tard,
la mata d'uns cabells que li rajaven,
com una font, esquena avall...

[*La casa dels avis*, OP I, p. 103-105]

Escola

La pissarra era tota
maculada de guix.
Figures tremoloses
i mots sense sentit.
Gargots a totes bandes.
Nua, una dona, al mig,
Com una flor, nedava
pels bancs un lleu polsim...
-És el passat, vaig dir-me,
que em mira fit a fit.

[*Cançons de la nit benigna*, OP II, p. 72]

Cops de timbal sacsegen la penombra
d'un vell saló melangiós, que guarda
nobles retrats, amb aire de família,
rellotge mut, mobles polsosos, d'eben...
El cornetí del neguit assenyala
la mitjanit, al ràfec de les cases.
La processó dels espectres comença
als carrerons de la vila adormida.
Els encenalls del fuster li fan ròssec
als pantalons, l'apotecari mou,
torçant-lo, el cap, amb rictus de migranya,
i el carnisser té la cara ganxuda.
Som el reflex, poruc, dels nostres actes:
embull precís de seny i de follia,
vell entrellat d'angoixes i de somnis.
Pouem un fil d'aigua clara, indecisa,
en un aljub on s'ha ennegrit la molsa.
Cerquem la pau de la casa nadiua
i coneixem el desesper de l'èxode.
Un rajolí d'amor, que ja s'estronca,
ha humitejat la gleva de la ira.
Els nostres dits, encara balbs, s'escalfen
al gris caliu d'uns records sense pena.
I l'enrenou de les coses perdudes
no torba el pas dels dies immutables!
Un absolut silenci és la resposta

al nostre crit d'infants que s'extravien.
Un cassigall ens tapa la vergonya
De vagar nus, per àrides contrades.
No hi ha endeví que, amb certitud, ens digui
què esdevindrem en un món d'aparences;
ni torsimany que, amb mots planers, ens pugui
fer entenedor el llenguatge dels signes.

[*Aurora amb gebre*, OP II, p. 132]

Retorn a casa

Mirall amb pigues,
vora el luxe, esvanit,
d'una consola.

Resseguim, amb la mà,
la calaixera d'eben.

Ara voldríem
olorar, intensament,
un brot d'alfàbrega.
Parpelleja, a la sala,
la llum, esmorteïda.

Edat llunyana
amb cobrellit de seda,
penombra màgica.
Si obríssim els balcons,
floririen geranis.

Encara pengen
cortines de vellut,
amb plecs molt savis.
Cairons blancs i vermells,
lluïssor de la mangra.

Reconeixíem
tots, amb ulls humits,
coses perdudes.
Un silenci fidel
era la contrasenya.

Ara voldríem
seure en una cadira
baixa, de bova.
I retrobar els lents passos
I la veu de la mare.

[*Flauta del sol*, OP II, p.169-170]

Joia total

Avui l'afer més sagrat és difondre
l'impuls que ens mou a la joia total,
l'eina rebel en un món de quadrícula,
l'enamorat martell, l'estampidor
que obre forats a l'entranya del ferro...
Companys de plany i de cançó,
benignes amics de nit, llobatons sense cau:
hem raïmat les vinyes més altes,
ens hem omplert les butxaques de nous,
hem resseguit viaranys de muntanya,
com els joglars, explicàvem rondalles
d'herois i dracs, a la plaça del món;
amb vells parracs, animàvem la festa
i, nus del tot, ens hem banyat al gorg.
Hem aixecat baluards d'alegria
contra el llamenc somriure dels senyors,
contra el mormol de les negres comares
que, a cada dit, tenen un llarg punxó,
contra el lletós silenci del difícil deure,
complert amb ganyotes de son...
Hem regalat als marrecs d'ulls més tristos
braus cavallets, globus de mil colors.
Companys de sol pels camins de la tarda,
companys de neu a la vora del foc:

amb regalims d'aigua freda a la barba,
amb herba al pit, amb llavis de segó,
celebrarem la darrera trobada.

Sota la nit amb mantell de cançons,
joia estel·lar damunt l'ombra del cérvols,
follets que són la gatzara del bosc.

Quan morirem, quan les nostres guitarres
seran només fusta encesa, record,
l'encís d'avui –amorosa rotllana–
ja no el fondrà, la sortida del sol.

[*Flauta del sol*, OP II, p. 171-172]

Ocells

La lluna, en quart creixent.
Sota la clara falç, pausadament,
s'aturà el negre vol de les faldes,
quan s'adormia, a la teulada, el vent
–com, al saló, una música borrosa–,
quan veus d'infant sonaven, en la tarda calmosa
de juliol. Avui, al bat del sol,
retornen orenetes. Comença el giravolt
i el crit de les falcies: un gargot en la fosa
llum, que dibuixa horitzontals estries
al balcó... Pols daurada, de vells dies,
roda del temps, estol
efímer dels ocells, perdudes llunyanies!

[*Lluna d'estiu*, OP III, p. 23]

Cinema

Cau la pluja d'estiu, i la seva frescor em recorda Gelsomina: la pura gràcia, en un món inclement. I el do líric de Fellini, amarat de nostàlgia: infància recreada. El cinema emmiralla, d'un cap a l'altre, el segle vint. Temps làbil, transfigurat amb alegria: *Rocco i els seus germans*, el net perfil de *Casablanca* i la llarga epopeia americana –cavalls i grans planures, la taverna i el *sheriff*– que fascinava uns ulls de nen. La sala ha quedat a les fosques; sentim un fi cruixit a les incòmodes cadires... I, tot d'una, la corrua d'imatges: contrapunt auster del blanc i el negre, o màgia barroca dels colors. Ara tot és llunyà. I els joves, aclofats a les butaques d'una sala grisa, saben que trobaran, a l'aire lliure, el crit solidari, la música de rock que els agermana, en l'estremida gràcia del cos en moviment... Pluja d'estiu, a l'hora lenta dels records, que fugen.

[*La plana verda*, OP IV, p. 55]

Balcó

Què és, la meva vida,
sinó una lenta i efímera tarda d'estiu?
Repenjats a la barana del balcó, veiem passar la gent:
 ombres indecises, que insinuen un
 gest i fan una vaga remor de paraules.
A poc a poc, la llum declina i el carrer es torna quasi
 silenciós.
Tanquen les botigues, amb un incert grinyol de la por-
 ta, i el blau del cel es fa més pà·lid.
Al balcó de casa, els geranis tremolen,
quan bufa el vent de l'estiu. I una por indefinida
ens colpeix: tarda efímera, que s'allarga entre somnis.
A la fi, quan la vida és
un carreró molt fosc, el noieta que esperàvem
apareix a la cantonada, amb la motxilla a l'esquena,
i ens saluda, somrient... Ara ja podem morir,
tancats amb balda els porticons de fusta,
escolada, l'arena del rellotge,
cadascú al tombant del seu mil·lenni.

[*Fuga del mil·lenni*, OP IV, p. 133]

La rosa humida

La casa té una vaga llum
d'hivern, llenç d'ombra malferida.

Caliu incert, engany del fum;
en el silenci de l'eixida,
alguna cosa morta ens crida.

Xops del camí: àrid volum,
llança dels anys, eixarreïda.

Retrobarem l'antic perfum
voluptuós, la rosa humida?

Rogenca llum:
un ble d'amor, que no es consum,
fa resplendir tota una vida.

[*Terra cansada*, OP V, p. 19]

Mar

El vent suau de l'oest ens empeny
I la nau de la vida té bona singladura.

Però l'adolescent impetuós
és com el mariner que, d'amagat, rampinya
un bot de couro. Astut, vol posseir
el cobejat tresor d'Ulisses,
que fou un regal d'Èol,
rei d'una illa, amat per Zeus.
I quan, amb trèmula avidesa,
desfà el nus dels cordons,
s'escapen tots els vents, amb esmolada fúria.
S'encrespa el mar, la maltempsada esclata...

I, timoners maldestres, no sabem
fer front a un repte fosc: al tumult de la vida.

[*La veu de l'àngel*, OP V, p. 109]

Bibliografia de Jordi Pàmias

Poesia

1. Llibres unitaris

La meva casa, pròleg d'Antoni M. Badia i Margarit. Barcelona: Josep Pedreira, 1972 (Els Llibres de les Quatre Estacions). Premi Joan Salvat-Papasseit, 1969.

Fantasia per a ús de la gent sàvia i d'altres poemes, pròleg de Josep Vallverdú, Barcelona: Josep Pedreira, 1974 (Els Llibres de les Quatre Estacions) Premi Màrius Torres, 1971.

Flauta del sol, pròleg de Jaume Vidal Alcover, Barcelona: Proa, 1979 (Els Llibres de l'Óssa Menor, 103). Premi Carles Riba, 1978.

Cançons de la nit benigna, pròleg de Miquel Àngel Riera, Manacor: Ajuntament de Manacor, 1980 (Tià de Sa Real).

Lluna d'estiu, pròleg de Jaume Pont, Barcelona: Proa,

1985 (Els llibres de l'Óssa Menor, 128). Premi de Poesia Vila de Martorell, 1984.

Àmfora grega, pròleg d'Isidor Cònsul, València: Tres i Quatre, 1985 (Poesia 314, 43). Premi Vicent Andrés i Estellés, 1985, dels XV Premis Octubre.

El camí de Ponent, Barcelona: Edicions 62, 1990 (Els Llibres de l'Escorpí, 132).

L'alegria velada, Barcelona: Columna, 1992.

Entre el record i el somni, Barcelona: Columna, 1992. Premi Ciutat de Palma, 1991.

La plana verda, pròleg de Xavier Macià, Lleida: Pagès, 1994 (Biblioteca de la Suda, 11).

Fuga del mil·lenni, Barcelona: Proa, 2000 (Els llibres de l'Óssa menor, 211).

Narcís i l'altre, pròleg de Xavier Macià, Barcelona: Edicions 62, 2001 (Poesia, 56). Premi Miquel de Palol, 2001.

Terra cansada, pròleg de Miquel M. Gibert. Catarroja: Perifèric, 2004 (Poesia, 2).

La veu de l'àngel, pròleg de Jaume Pont, Barcelona: Proa, 2009 (Els Llibres de l'Óssa Menor, 305).

Al cor del món, pròleg de Xavier Macià, Barcelona: Edicions 62, 2013 (Poesia, 150).

2. Obra Poètica Completa

2.1. Edició de Llibres del Mall (1982-1986)

El foc a la teulada. Obra poètica I, pròleg d'Isidor Cònsul, Sant Boi de Llobregat: Llibres del Mall, 1982 (Sèrie Batent, 12).

La nit en el record. Obra poètica II, pròleg de Miquel M. Gibert, Sant Boi de Llobregat: Llibres del Mall, 1986 (Sèrie Batent, 15).

2.2. Edició de Pagès Editors (2004 i en curs)

La casa dels avis (Obra poètica I), Lleida: Pagès Editors, 2011 (Biblioteca de la Suda, 138).

La nit en el record (Obra poètica II), Lleida: Pagès Editors, 2006 (Biblioteca de la Suda, 96).¹

Lluna d'estiu (Obra poètica III), Lleida: Pagès Editors, 2004 (Biblioteca de la Suda, 79).

El do de la paraula (Obra poètica IV), Lleida: Pagès Editors, 2010 (Biblioteca de la Suda, 119).

Terra, mite, àngel (Obra poètica V), Lleida: Pagès Editors, 2011 (Biblioteca de la Suda, 161).

Ronda dels dies. Cent vint poemes esparsos (Obra poètica VI), Lleida: Pagès Editors, 2011 (Biblioteca de la Suda, 181).

3. Antologies poètiques

Antologia personal, Lleida: Morphosi, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Ajuntament de Lleida, 2005 (Quaderns a Mahalta, 5).

Incerta vida, tria de Txema Martínez, pòrtic de Sebastià Alzamora, Lleida: Alfazeta edicions, 2011.

Teatre

Camí de mort, prefaci de Francesc Vallverdú. Barcelona: Edicions 62, 1979 (Els Llibres de l'Escorpí/El Galliner, 50). Reeditat a Pollença: Gall editor, 2005 (Llibres del món i de la bolla, 23).

Dietaris

Quadern de tres estius (1970-1972). Barcelona: Laia, 1986 (El Mirall i el Temps).

Des de la foscor: un dietari dels anys 60, pròleg de Xulio Ricardo Trigo, Catarroja: Perifèric, 2007.

Assaig

Joan Barceló: obra i retrat, Menàrguens: Ajuntament de Menàrguens, 1990.

Bibliografia sobre Jordi Pàmias (selecció)

- AA. DD. *Àlbum Jordi Pàmias*, Barcelona: Centre Català del PEN Club, 1998.
- AA. DD. Monogràfic Jordi Pàmias, *Urc (Revista literària de Ponent)*, 14, 1998.
- AA. DD. *Jordi Pàmias, en homenatge*, Bellpuig d'Urgell: Ajuntament de Bellpuig d'Urgell, 2001.
- ABRAMS, D. Sam, «L'amor que trenca l'espill», *Avui*, 07/XI/2014, Suplement Cultura, p. 78.
- ALCARAZ, Joan, «Jordi Pàmias, el camí cap a l'altre», *Serra d'Or*, núm. 597, 2009, p. 42-46.
- ARÉVALO, Just, «La revista *Nous Horitzons* i la poesia catalana dels anys seixanta», dins *Els Marges. Revista de llengua i literatura*, núm. 57, 1996, p. 96-104.
- AULET, Jaume, «La recepció de la poesia de Joan Salvat-Papasseit durant la dècada dels seixanta», *Els Marges. Revista de llengua i literatura*, núm. 44, 1991, p. 88-104.

- «La Poesia catalana dels darrers anys», *La cultura catalana recent* (1960-1988), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 113-132.
- «El Realisme Històric i la seva evolució: un cop d'ull a la situació de la poesia catalana dels anys seixanta», dins *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Frankfurt am Main, 18-25 de setembre de 1994), vol. I, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 215-223.
- «La poesia catalana dels anys seixanta i els diversos usos del realisme», València: *Caplletra. Revista internacional de filologia*, núm. 28, 2000, p. 33-50.
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria, pròleg a Pàmias, Jordi, *La meva casa*, Barcelona: Josep Pedreira, 1972, p. 5-8.
- BALAGUER, Enric, «Estudi introductori», dins *Dinou poetes dels seixanta* (antologia), València: Tres i Quatre, 1987, p. 7-41.
- i Carbó, Ferran (eds.), *El realisme en la literatura catalana de postguerra* (monogràfic coordinat per Enric Balaguer i Ferran Carbó), *Caplletra. Revista internacional de filologia*, núm. 28, 2000.
- BALLART, Pere, *El riure de la màscara. Formes de l'objectivitat en la poesia contemporània*. Barcelona: Quaderns Crema, 2007.
- BESER, Sergi, «Un estudio crítico de la Poesía catalana del siglo XX», *Ínsula. Revista bibliográfica de ciencias y letras*, núm. 211, 1964, p. 12.

- BOU, Enric, «La renovació literària», dins Bou, Enric (director), *Panorama crític de la literatura catalana. VI. Segle XX. De la postguerra a l'actualitat*, Barcelona: Vicens Vives, 2009, p. 375-396.
- BROCH, Àlex, «Poesia: La poesia catalana: 1967-1977», dins Broch, Àlex, *Literatura catalana dels anys setanta*, Barcelona: Edicions 62, 1980, p. 21-70.
- «Estudi introductori», dins Broch, Àlex, *Poesia catalana. Antologia (1939-1968)*, Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 5-34.
 - «Llengua i actitud», *Serra d'Or*, núm. 626, 2012, p. 31.
 - «Els dos realismes: ètica i ideologia», *Serra d'Or*, núm. 627, 2012, p. 28.
 - «Neorealisme i realisme històric», *Serra d'Or*, núm. 628, 2012, p. 49.
 - «I el teatre, la gran aportació», *Serra d'Or*, núm. 630, 2012, p. 19.
- CASTELLET, Josep Maria, *Poesia, realisme, història*, Barcelona: Edicions 62, 1965.
- *Qüestions de literatura, política i societat*, Barcelona: Edicions 62, 1975.
 - «Poesia catalana del segle XX (1963). Un referent programàtic de la crítica catalana moderna», *Literatures*. Segona època, núm. 3, 2005, p. 69-76.
- i Molas, Joaquim, *Poesia catalana del segle XX*, Barcelona: Edicions 62, 1963.

- COLOMINES, Joan, *La poesia, un combat per Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979.
- CÒNSUL, Isidor, pròleg dins Pàmias, Jordi, *El foc a la teulada* (Obra poètica I), Sant Boi de Llobregat: Edicions del Mall, 1982, p. 7-27.
- «La polpa agredolça del record», *Avui*, 20/XI/1985, p. 32.
- «Jordi Pàmias: teoria i pràctica de la poesia», *Avui*, 17/XII/1986, *Avui dels Llibres III*, p. 19.
- «El rastre del poeta i el silenci de Déu», *Avui*, 19/IX/1992, *Avui Cultura*, p. IV.
- CORTADELLAS, Xavier, «Un replà més tebi», *Avui*, 22/III/2007, *Avui Cultura*, p. 15.
- DUARTE, Carles, «Terra, mite, àngel», *Diari de Girona*, 17/08/2014, p. 27.
- ESPINÓS, Joaquim, «Postsimbolisme i compromís social», *Col·loqui Miquel Martí i Pol. 1948 cinquanta anys de poesia 1998*, Vic: Eumo Editorial, 1998, p. 25-33.
- FARRÉS, Pere, «La poesia realista i la seva evolució», dins *Història de la literatura catalana* (fascicles de l'*Avui*), vol. 3, Barcelona: Ed. 62 i Ediciones Orbis, 1989, p. 129-140.
- FORMOSA, Feliu, «Pròleg», dins Vinyoli, Joan, *Antologia poètica*, Barcelona: Edicions Proa, 1981, p. 5-35.
- FUSTER, Joan, «Introducció a la poesia de Salvador Espriu», dins Espriu, Salvador, *Obra poètica*, Barcelona: Santiago Albertí, 1963, p. XIII- LXXII.

- «Els poetes i la poesia», dins *Causar-se d'esperar*, Barcelona: Editorial A. C, 1965, p. 125-137.
- GALLÉN, Enric, «Literatura i societat II. 1954-1968», dins *Història de la literatura catalana* (fascicles del diari *Avui*), vol. 3, Barcelona: Ed. 62 i Ediciones Orbis, 1989, p. 45-56.
- GIBERT, Miquel M., «Jordi Pàmias o el difícil camí de l'alegria», pròleg a Pàmias, Jordi, *La nit en el record* (Obra Poètica II), Sant Boi de Llobregat, Edicions del Mall, 1986, p. 5-32.
- «Jordi Pàmias o la plenitud creadora», *Avui*, 24/VI/1979, p. 23.
- «*Camí de mort*: una lectura suggerent», *Avui*, 04/XI/1979, p. 19.
- «El foc serà d'una lírica», *Avui*, 03/VIII/1980, p. 23.
- «*Àmfora grega* o la claror de l'ombra», *Avui*, 09/VII/1986, *Avui dels Llibres III*, p. 17.
- pròleg a Pàmias, Jordi, *Terra cansada*, Catarroja: Perifèric, 2003, p. 7-15.
- JULIÀ, Jordi, *Els cants de l'èxode. Figuracions poètiques de l'exili republicà de 1939*. Girona: Càtedra Walter Benjamin de la UdG/ Documenta Universitària, 2016.
- LECHNER, J., «La marea ascendente de la poesía social», dins Rico, Francisco (director), *Historia y crítica de la literatura española*, Ynduráin, Domingo (coordinador), *Época contemporánea: 1939-1980*, Barcelona: Crítica, 1980, p. 213-231.

- LLAVINA, Jordi, «Interior en penombra», *Presència*, 08/II/2009, p. 38.
- «Un mestre de la paraula», *Avui*, 18/II/2018, Suplement Cultura, p. 16.
 - Llengua, literatura i marxisme (monogràfic), *Tirant al Blanc. Revista de llengua i literatura*, núm. 10, 1998.
- MACIÀ, Xavier, «Algunes consideracions a propòsit de la poesia de Jordi Pàmias», *Reduccions*, núm. 46, 1990, p. 73-81.
- pròleg a Pàmias, Jordi, *La plana verda*, Lleida: Pagès editors, 1994, p. 7-15.
 - pròleg a Pàmias, Jordi, *Narcís i l'altre*, Barcelona: Edicions 62/ Empúries, 2001, p. 7-15.
 - pròleg a Pàmias, Jordi, *Al cor del món*, Barcelona: Edicions 62, 2013, p. 11-20.
- MANENT, Marià, «Poesia i realisme històric», *Serra d'Or*, any VII, núm. 1, 1965, p. 57-58.
- MARFANY, Joan-Lluís, «El realisme històric», dins Riquer, Comas i Molas, *Història de la Literatura Catalana*, Part Moderna, vol. XI, Barcelona: Ariel, 1988, p. 221-283.
- MARRUGAT, Jordi, «Crisi i supervivència de la poesia moderna a Catalunya. Sobre la reconstrucció del sistema poètic català en la cultura pública de les dècades 1940 i 1950», *Els Marges. Revista de llengua i literatura*, núm. 98, 2012, p. 44-74.

- *Josep Carner 1914. La poesia catalana al centre de la modernitat europea*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015.
- MARTÍNEZ-GIL, Víctor, «Espriu, Pere Quart i Gabriel Ferrater: tres poetes per al Realisme històric», *Catalonia*, núm. 9, 2011, p. 1-9.
- MOLAS, Joaquim, *La literatura de postguerra*, Barcelona: Rafael Dalmau, 1960.
- «Record de Joaquim Horta», *Serra d'Or*, núm. 649, 2014, p. 31-32.
- NADAL, Marta, «Francesc Vallverdú, la llengua des del rigor i el realisme», *Serra d'Or*, núm. 625, 2012, p. 14-18.
- OLLER, Dolors, «Els tres ordres de figuració a la poesia moderna i algunes consideracions sobre la postmoderna», dins Oller, Dolors, *La construcció del sentit*, Barcelona: Empúries, 1986, p. 64-84.
- PALA, Giaime, «Marxisme i cultura catalana. Nota sobre els Quaderns de cultura catalana (1959-1960)», dins *Els Marges. Revista de llengua i literatura*, núm. 93, 2011, p. 32-46.
- PÀMIAS, Jordi, «Temas y símbolos en la poesía de Màrius Torres», *Catalonia*, núm. 32, 1993, p. 40-41.
- «Sobre poesia i sobre la meva poesia», dins *Els Marges. Revista de llengua i literatura*, núm. 87, 2009, p. 13-17.

- «Temes principals en la poesia de Màrius Torres», *Reduccions. Revista de poesia*, núm. 16, 1982, p. 71-90.
- «Memoràndum, d'Ignasi Ribes», *Reduccions. Revista de poesia*, núm. 17, 1982, p. 78-82.
- PARCERISAS, Francesc, *L'objecte immediat*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1991.
- PONT, Jaume, «Jordi Pàmias: poesia i alteritat», *Avui*, *Avui Cultura*, 7/II/2002, p. 15.
- pròleg a Pàmias, Jordi, *Lluna d'estiu*: Barcelona: Proa, 1985, p. 9-12.
- pròleg a Pàmias, Jordi, *La veu de l'àngel*, Barcelona: Proa, 2009, p. 11-33.
- SALA-VALLDAURA, Josep Maria, *L'agulla en el fil*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.
- SANTAMARÍA, Núria, «Revista (1952-1955) i la introducció del realisme social narratiu», *Els Marges. Revista de llengua i literatura*, núm. 39, 1989, p. 95-109.
- SULLÀ, Enric, «La poesia catalana jove: una alternativa al realisme», *Els Marges. Revista de llengua i literatura*, núm. 1, 1974, p. 118-125.
- TRIADÚ, Joan, *La poesia catalana de postguerra*, Barcelona: Edicions 62, 1985.
- VALLS, Àlvar, «A Ripoll, festes populars de cultura "Pompeu Fabra"», *Serra d'Or*, núm. 121, 1969, p. 41-42.
- VALLVERDÚ, Francesc, *Escrits sobre poetes i poesia*, Manacor: Caixa de Balears, Col·lecció Tià de Sa Real, 1985.

VALLVERDÚ, Josep, pròleg a Pàmias, Jordi, *Fantasia per a ús de la gent sàvia i d'altres poemes*, Barcelona: Josep Pedreira, 1974, p. 5-9.

VALLVERDÚ, Marta, «Realisme històric. L'agitació cultural dels anys seixanta», *L'Avenç*, núm. 384, 2012, p. 28-43.

VERDÚ, Víctor, *Jordi Pàmias i el realisme històric*. Treball per a obtenir el Diploma d'Estudis Avançats en Llengua i Literatura Catalanes. Universitat Autònoma de Barcelona, 2009. Inèdit.

VILADOT, Guillem, «De Jordi Pàmias a Walt Whitman», *Avui*, 23/XII/1979, p. 25

1. Edició sensiblement diferent de la de títol idèntic de Llibres del Mall (1986), tal com fa constar amb detall l'autor en la Nota introductòria del volum.

Webgrafia sobre Jordi Pàmias

Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, pàgina dedicada a Jordi Pàmias. www.escriptors.cat/autors/jpamias

Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, Jordi Pàmias, documental Veus literàries. www.edu3.cat/Edu3tv/Fitxa?p_id=35583&p_ex=pamias&p_num=3

lletra, Universitat Oberta de Catalunya i Institut Ramon Llull, pàgina dedicada a Jordi Pàmias. www.lletra.uoc.edu/ca/autor/jordi-pamias

Qui és qui, Institució de les Lletres Catalanes, Jordi Pàmias. www.lletrescatalanes.cat/ca/index-d-autors/item/pamias-i-grau-jordi

Institució de les Lletres Catalanes, conversa amb Jordi Pàmias. www.youtube.com/watch?v=4KGASLb6I5w&list=PLSoqOndarVVxWs7d6Q_oi_iYynsRL25w

Reconeixements

Premis a obra publicada o a trajectòria creativa

Mestre en Gai Saber dels Jocs Florals de Barcelona (1988)

Premi Cavall Verd Josep M. Llompart de
poesia per *Narcís i l'altre* (2002)

Premi de la Crítica Catalana de poesia per *Terra
cansada* (2004)

Premi de la Crítica Serra d'Or de poesia per *Terra
cansada* (2005)

Medalla de la Paeria de Lleida al Mèrit Cultural pel
conjunt de la seva trajectòria (2013)

Premi Jaume Fuster dels Escriptors en Llengua
Catalana (2017)

Premi Nacional de Cultura de la Generalitat de
Catalunya (2018)

Premis a la trajectòria cívica

Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya (1999)

Aquest trenta-dosè Retrat està patrocinat per

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

Institució
de les Lletres
Catalanes

© Miquel M. Gibert

Primera edició: juliol de 2018

Dipòsit Legal: B 3984-2018

ISSN: 1885-2742

Edita: Associació d'Escriptors en Llengua Catalana

Canuda, 6, 5è pis (Ateneu Barcelonès)

08002 Barcelona

www.escriptors.cat

aelc@escriptors.cat

Disseny: Dídac Ballester

Fotografia: Carme Esteve

Edició: Insòlit.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat d'excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

Canuda, 6, 5è. 08002 Barcelona
93 302 78 28 · aelc@escriptors.cat · escriptors.cat

associació
d'escriptors
en llengua
catalana